

FILOZOFICKÁ FAKULTA UK V PRAZE
ÚSTAV TRANSLATOLOGIE

DIPLOMOVÁ PRÁCE

MARTINA TIHELKOVÁ
OBOR PTŠ

RÉTORICKÉ FIGURY V PŘEKLADECH POLITICKÝCH PROJEVŮ
(70. a 80. léta 20. století)

RHETORICAL FIGURES IN THE TRANSLATION OF POLITICAL SPEECHES
(the 1970s and 1980s)

VEDOUCÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE: Prof. PhDr. JANA KRÁLOVÁ, CSc.

PRAHA 2011

MARTINA TIHELKOVÁ

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych touto cestou poděkovala Prof. PhDr. Janě Králové, CSc. za odbornou spolupráci a pomoc při realizaci této diplomové práce. Velmi si cením dílčích námětů, které vedly k rozšíření a obohacení mé práce.

Dále bych chtěla poděkovat Archivu Kanceláře prezidenta republiky na Pražském Hradě a především panu Jakubovi Doležalovi za poskytnutí materiálů k provedení analýzy v české části empirického zkoumání.

V Praze dne 15. června 2011

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 15.června 2011

Podpis

ABSTRAKT

Diplomová práce je rozdělena do dvou částí – teoretické a praktické. První část je dále dělena na část teoretickou jazykovou a teoretickou politologickou. Teoretická jazyková část shrnuje poznatky o metafoře, metonymii a synekdoše čerpané z českých a španělských jazykových příruček, věnuje se jevu nivelizace a dále se zabývá funkcí zmíněných tropů. Do první části je začleněna také kapitola o řečnickém stylu a překládání tropů. Druhá, praktická část se zabývá analýzou tropů ve vybraných politických projevech, jejich funkcí, frekvencí a možným ochuzením jejich významu při překladu do cílového jazyka. Analýza je provedena na základě srovnatelného vzorku politických projevů v českém a španělském jazyce. Jedná se o projevy dvou významných osobností 70.let 20.stol. V českém jazyce projevy prezidenta Ludvíka Svobody, ze španělského jazykového prostředí projevy jeho chilského protějšku prezidenta Salvadora Allendeho a jejich českého překladu.

Klíčová slova: nivelizace, metafora, metonymie, synekdocha, překlad, politický projev

El trabajo de licenciatura denominado como “Figuras retóricas en las traducciones de discursos políticos” está dividido en dos partes, una teórica y otra práctica. La primera parte teórico-lingüística incluye conocimientos sobre la teoría lingüística de las figuras retóricas: metáfora, metonimia y sinécdoque, tanto de la literatura checa como de la española, también se explica el proceso de compensación, del estilo retórico y la traducción de las figuras retóricas. A su vez se aportan conocimientos del campo de la política en cuanto a los discursos políticos y la ideología. La segunda parte describe el análisis de las figuras retóricas de los discursos políticos seleccionados, así como su función, frecuencia y el proceso de compensación de su significado a la hora de transmitirlo en el idioma final. El análisis se basa en una muestra comparable de discursos políticos en el idioma checo y español. Para ello se han seleccionado los discursos políticos de dos personajes importantes de los años setenta del siglo XX. En checo se analizaron los discursos del presidente Ludvík Svoboda (1968-1975) y en español los discursos del presidente chileno Salvador Allende (1970-1973) y sus respectivas traducciones.

Palabras claves: compensación, metáfora, metonimia, sinécdoque, traducción, discurso político

ABSTRACT

The diploma work is divided into two parts – theoretical and practical. The first part is further divided into the theoretical linguistic subsection and theoretical political science subsection. The theoretical linguistic part comprises information on metaphors, metonymies and synecdoches taken from Czech and Spanish linguistic handbooks and is focused on a phenomenon of levelling and it also deals with the function of the aforementioned rhetorical figures. In the first part there is also a chapter on the rhetorical style and translation of rhetorical figures. The second, practical part deals with the analysis of the rhetorical figures in selected political speeches, their function, frequency and possible levelling when translating them into the target language. The analysis is carried out on the basis of a comparable sample of political speeches in the Czech and Spanish languages. They are the speeches of two important personalities of the 1970s, President Ludvík Svoboda's speeches in the Czech language and in terms of the Spanish linguistic background – the speeches of his Chilean counterpart – President Salvador Allende, and their Czech translation.

Key words: levelling, metaphor, metonymy, synecdoche, translation, political speech

OBSAH

Úvod.....	7
TEORETICKÁ ČÁST	
A) ČÁST JAZYKOVÁ	
LINGVISTICKÉ HLEDISKO	
1. Tropy v české terminologii.....	8
1.1 Obrazná vyjádření a jejich funkce.....	8
1.2 Metafora a její interpretace v české lingvistice.....	10
1.3 Definice metonymie a synekdochy.....	13
1.4 Shody a rozdíly v pojetí tropů (ČJ).....	16
2. Tropy ve španělské terminologii.....	19
2.1 Metafora (metáfora).....	19
2.2 Metonymie (metonimia).....	23
2.3 Synekdocha (sinécdoque).....	25
2.4 Shody a rozdíly v pojetí tropů (ŠPJ).....	26
3. Řečnický styl.....	28
TRANSLATOLOGICKÉ HLEDISKO	
4. Nivelizace.....	31
5. Přeložitelnost tropů.....	33
6. Pól přijatelnosti a adekvátnosti.....	38
B) ČÁST POLITOLOGICKÁ	
7. Specifika politického projevu.....	40
8. Charakter projevů latinskoamerických politiků.....	43
EMPIRICKÁ ČÁST	
9. Funkce překladu.....	46
10. Analýza projevů Ludvíka Svobody v českém jazyce.....	49
10.1 Tabulky s údaji o počtu rétorických figur v jednotlivých projevech Ludvíka Svobody.....	51

11. Analýza projevů Salvadora Allendeho ve španělském jazyce.....	57
11.1 Tabulky s údaji o počtu rétorických figur v jednotlivých projevech Salvadora Allendeho.....	58
12. Analýza překladu projevů Salvadora Allendeho ze španělského do českého jazyka; Porovnání originálu a překladu.....	64
12.1 Tabulky s údaji o počtu rétorických figur v jednotlivých projevech Salvadora Allendeho přeložených ze španělského do českého jazyka.....	65
13. Srovnání projevů.....	71
13.1 Srovnání původních španělských projevů Salvadora Allendeho a jejich překladu do českého jazyka.....	71
13.2 Srovnání původních českých projevů Ludvíka Svobody a původních španělských projevů Salvadora Allendeho.....	72
13.3 Srovnání původních českých projevů Ludvíka Svobody a překladu projevů Salvadora Allendeho do českého jazyka.....	73
14. Zhodnocení překladu; závěr.....	75

Seznam literatury

Přílohy

ÚVOD

Tématem mé diplomové práce jsou RÉTORICKÉ FIGURY V PŘEKLADU POLITICKÝCH PROJEVŮ (70.léta 20. století) . Chceme-li zjistit, zda dochází při překladu výše zmíněných projevů k ochuzování výrazových vlastností originálu, je třeba si uvědomit, jak důležitou roli mají rétorické figury v řečové komunikaci. Cílem řečníka je pomocí metafor, metonymie a jiných druhů tropů umocnit význam sdělovaných myšlenek. Mluvčí svým způsobem atakuje vnímání posluchače, snaží se ho zaujmout a zapůsobit na něj. Řečník takto vkládá do svého projevu rovněž hodnocení určitých skutečností a často i zdůrazňuje fakta, která považuje za stěžejní.

V některých případech akcentuje opakováním řečnické figury nejdůležitější informace. Jde v podstatě o propojení objektivní skutečnosti a jejího subjektivního pojetí a prezentace. Politik je subjekt, který sděluje informace, s nimiž je podle jeho názoru nezbytné seznámit posluchače a současně se snaží získat jeho sympatie a podporu. Využití rétorických figur umožňuje řečníkovi ovlivnit posluchače, upoutat jejich pozornost, avšak přemíra jejich výskytu v projevu může být kontraproduktivní, neboť vede k patetičnosti. Připomeňme také, že projevy latinskoamerických politiků jsou ve srovnání s projevy našich politiků považovány za mnohem emotivnější. Prvek emocionality může být ale v překladu jejich projevů oslaben, např. z důvodu odlišných jazykových konvencí v kulturním prostředí cílového jazyka, a tudíž dochází podle mého předpokladu k nivelizaci.

CÍL PRÁCE:

Pokusíme se stanovit:

1. které texty jsou expresivnější, tedy obsahově bohatší na výskyt rétorických figur
2. které druhy metafor a metonymií se nejčastěji vyskytovaly v analyzovaných projevech
3. zda při překladu projevů Salvadora Allendeho došlo k nivelizaci
4. zda se překladatel orientoval na pól přijatelnosti nebo adekvátnosti

TEORETICKÁ ČÁST

A) ČÁST JAZYKOVÁ

LINGVISTICKÉ HLEDISKO

1. TROPY V ČESKÉ TERMINOLOGII

1.1 Obrazná vyjádření a jejich funkce

Encyklopedický slovník češtiny definuje tropy neboli rétorické figury jako „stylisticky příznakové výrazy, užití se záměrem působit na rozum a city posluchačů. Figury antická rétorika vymezovala jako záměrně stylizované odchylky od neutrální (bezpříznakové) podoby jazykového výrazu.“¹

Následně uvádím definice jednotlivých trop z Encyklopedického slovníku češtiny:

„Metafora – v užším smyslu užití slova nebo slovního spojení v přeneseném, nevlastním, posunutém významu na základě podobnosti např. vyndal mu stoličky (lexikální, mrtvá metafora); v širším smyslu užití slova v nevlastním, posunutém významu. V antické rétorice jeden z tropů, dnes jeden z uzlových pojmů lingvistiky (sémantiky), filozofie jazyka a hermeneutiky. Tradičně se tvrdí, že jde o přenesení významu z jednoho objektu, denotátu na jiný na základě podobnosti.“²

„Metonymie v antické rétorice a poetice jeden z tropů, který spočívá v přenesení pojmenování z jednoho pojmu na pojem druhý, jenž s ním souvisí místně (prostorově), časově nebo nejčastěji kauzálně. Na rozdíl od metafory se význam přenáší na základě věčné (vnitřní) souvislosti. Např. místní, název instituce – členové, nádoba – obal, atd.“³

Synekdocha v antické rétorice a poetice jeden z tropu, záměna pojmenování lišících se věcnou kvantitou. Synekdocha je blízká metonymii a někteří teoretici ji považují za její druh. Nejčastěji jde o záměnu části za celek (např. Nezkřiví mu ani vlas.) nebo naopak celku za část (např. Jel městskou dopravou = tramvají, apod.)⁴

Velmi podrobně je problematika obrazných vyjádření metaforické povahy popsána v publikaci „Současná stylistika“.

V následujících dvou podkapitolách se zaměřím na přesnější charakteristiku třech výše uvedených tropů, tedy metafory, metonymie i synekdochy.

8)

¹ Kolektiv autorů: *Encyklopedický slovník češtiny*. 2002, str. 498

² Op.cit., str. 258

³ Op.cit., str. 263

⁴ Op.cit., str. 471

Tato obrazná vyjádření plní funkci informativní, ale současně ožívují jazykový projev a dodávají mu odstín naléhavosti. Sdělení je pak emocionálnější a upoutá více pozornost posluchačů, nedochází zde k pouhému konstatování určitých skutečností, ale řečník pomocí obrazných vyjádření ukazuje svůj kladný či záporný vztah k obsahu sdělení a projev je mnohem působivější.

Základním prostředkem aktivizace jsou pak zejména nová obrazná pojmenování, i když se samozřejmě využívá velmi často již existujících ustálených obrátů a různých reminiscencí na ně, z nichž se pak vyvíjejí další obrazná vyjádření, která porušují obvyklý stereotyp (např. svlékání ze železné košile,...) ⁵ V souvislosti s častým opakováním obrazných vyjádření se postupně aktualizace oslabuje a podléhá automatizaci. Lze tedy konstatovat, že s narůstající frekvencí užití obrazného vyjádření klesá stylová aktivnost. Některé tropy a další obrazná vyjádření vzhledem k opakující komunikační situaci, v níž jsou opětovně používána, připadají posluchačům natolik obvyklá a vžitá, že mu mnohdy splývají s jinými víceméně neutrálními výrazy (např. boje, spory, války,...) ⁶

Při častém užití opakujících se výrazů, někdy i rozsáhlejšího obrazného vyjádření, dochází k lexikalizaci, k níž se ještě později vrátíme, mohou se vytvořit i ustálená obrazná rčení, z nichž mnohá již spadají do kategorie novinářských klišé (např. ovzduší přátelství a vzájemného porozumění,..) ⁷

Existuje rovněž, tzv. tažená metafora, která se utváří na základě různých analogií a metaforické obraznosti, kdy vznikají větší celky, mnohdy celé texty, popř. jejich části (např.: Stále se snaží hrát v politice vysokou hru, ale jako by mu ze všech figurek zbývalo jen pár pěšáků...) ⁸

Jak je uvedeno v publikaci „Současná stylistika“, „metaforika obrazných vyjádření publicistického stylu nebývá složitá a publicistický obraz na rozdíl od metafory umělecké lze vždy v podstatě jednoznačně dešifrovat.“ ⁹

Totéž lze říci o politickém projevu, který má za úkol posluchače zaujmout, přesvědčit a získat jeho sympatie, případně podporu. Interpretace obrazných vyjádření by měla být vzhledem k mnohdy různé a těžko předvídatelné intelektuální úrovni širšího okruhu posluchačů víceméně jednoznačná.

9)

5 Čechová, Marie a kolektiv: *Současná stylistika*. 2008, str. 251

6 Čechová, Marie a kolektiv. *Op.cit.*, 2008, str. 252

7 Čechová, Marie a kolektiv. *Op.cit.*, 2008, str. 252

8 Čechová, Marie a kolektiv. *Op.cit.*, 2008, str. 252

9 Čechová, Marie a kolektiv. *Op.cit.*, 2008, str. 252

Jiří Kraus uvádí ve svém díle *Rétorika a řečová kultura* členění tropů podle francouzského profesora obecné mluvnice, literatury a filozofie Pierra Fontaniera, který působil v první třetině 19. století na univerzitě v Ardèche, a jehož dvě práce z oblasti rétoriky, „Klasická příručka pro studium tropů neboli základy vědy o významu slov“ z roku 1821, a „Obecné pojednání o figurách řeči jiných než tropy“ z roku 1827, se podle slov Jiřího Krause stala inspirativním východiskem pro analýzu textu. Jak uvádí Kraus, Fontanier dělí figury v širším smyslu na tropu a na figury v užším smyslu, vlastnosti figur jsou stálé, zatímco tropem se výraz stává pouze v konkrétním užití. Podle formálního hlediska se rozeznávají tropy jednoslovné (vlastní) a víceslovné (nevlastní). Podle obsahového hlediska se pak vlastní tropy člení do tří kategorií – podle souhlasnosti (par correspondance) – metonymie; podle souvislosti (par connexion) – synekdochy, a podle podobnosti (par ressemblance) – metafory. Každou z těchto kategorií pak Fontanier dělí na další rody a druhy a uvádí k nim podrobný komentář a příklady.¹⁰

V další podkapitole se ještě vrátíme k Fontanierově charakteristice metafory, metonymie a synekdochy a provedeme srovnání s jinými zdroji, zejména pak s interpretací těchto druhů rétorických figur v učebnici. M.Čechové „Čeština – jazyk a řeč“, z níž budu i nadále vycházet.

1.2 Metafora a její interpretace v české lingvistice

Srovnáme-li definici metafory v jednotlivých zdrojích, lze konstatovat, že jádro interpretace je v podstatě stejné, avšak různí autoři ji obohacují o své postřehy, které bezesporu stojí za pozornost.

Již jsme zmínili citaci z Encyklopedického slovníku češtiny, která říká, že metafora je přenesení významu na základě podobnosti.

„Zobrazením cest lidského poznání, které je založeno na hledání nových vztahů a na zapojení známých jevů do nezvyklých souvislostí“, nazývá metaforu Jiří Kraus ve své práci „Rétorika a řečová kultura“, jako příklad uvádí „diamanty noci místo hvězdy“. Kraus dochází v procesu zkoumání metafory k tomuto sofistikovanému závěru : „Funkce metafory však přesahuje hranice estetická – je totiž produktem lidské schopnosti zapojovat jevy do širších gnozeologických vztahů, a tím hlouběji pronikat do jejich podstaty.“¹¹

10)

¹⁰ Kraus, Jiří: *Rétorika v dějinách jazykové komunikace*. 1981, str. 157-158

¹¹ Kraus, Jiří. *Rétorika a řečová kultura*. 2004, str. 31

Dříve než přistoupíme k podrobnějšímu rozboru metafory tak, jak jej zpracovala Marie Čechová, hlavní autorka dvou publikací - „Současná stylistika“ a „Čeština – řeč a jazyk“, měli bychom ještě jednou zmínit Jiřího Krause, který v publikaci „Rétorika v dějinách jazykové komunikace“ cituje zmíněného francouzského lingvistu Fontaniera a uvádí jeho interpretaci metafory „jako označení jevu pojmenováním jevu jiného na základě analogického příznaku, který u užitého pojmenování vystupuje ve vyhrocené a markantní formě.“ Dále Fontanier konstatuje: „Tento vztah přechází (I) od jedné živé bytosti k druhé (člověk-liška), (II) z abstraktního jevu na konkrétní (lilie nevinnosti), (III) z neživého jevu na živou bytost (státník-sloup společnosti), (IV) ze živé bytosti na neživý jev (oheň vše pohltí)“.¹²

Základní definice metafory je v obou knihách Marie Čechové téměř stejná. V publikaci „Současná stylistika“ je uvedena charakteristika metafory, která se v mnohém shoduje s výše uvedeným pojetím Fontaniera. Čechová ji definuje jako „označení jednoho jevu pojmenováním jevu jiného na základě vztahu podobnosti (objektivně existující, většinou však individuálně vnímané a pojaté); tím dochází nejen k obohacení výrazové stránky díla, ale i stránky obsahové, neboť se do kontaktu dostává základní a metaforický význam“.¹³

Stejně jako v knize „Současná stylistika“ řadí Marie Čechová a kolektiv autorů v publikaci „Čeština – řeč a jazyk“ metaforu k nepřímým obrazným pojmenováním založeným na konotaci, stejně jako metonymii.

V publikace „Čeština – řeč a jazyk“ je metafora velmi podrobně analyzována. Metafora je definována jako „pojmenování vzniklé přenesením pojmenování na základě podobnosti denotátů.“¹⁵ V mnoha případech přejde metafora do kategorie běžných prostředků pojmenování a pak hovoříme o metafoře lexikalizované (např. hlávka salátu, koruna stromu, kohoutek; sousloví – psí víno, apod.)

Pojmenování nepřímá přísluší k řeči i k jazyku. Právě z tohoto hlediska rozeznáváme tři stupně metafory: individuální (řečovou), interindividuální a plně lexikalizovanou (jazykovou).

¹² Kraus Jiří. Op.cit., 1981, str. 159

¹³ Čechová, Marie a kolektiv. Op.cit., 2008, str. 325

Čechová věnuje pozornost i jednotlivým slovním druhům, jichž se týká přenášení pojmenování na základě podobnosti. Jsou to podstatná jména (např. hlad po vědění), přídavná jména (např. hořký smích), přísloví (např. křiklavě se oblékat) a slovesa (např. hořet touhou). Neméně důležité jsou i jednotlivé sféry života, které se vzájemně propojují a ovlivňují ve světě metafor. Dochází k přenosu pojmenování v oblasti živé i neživé přírody, např. označení lidí motivované pojmenováním zvířat (př. beránek = mírný člověk, liška = chytrák,...) nebo pojmenováním rostlin, zejména pak květin (př. růžička, poupátko aj. = hezká mladá žena či dívka); významnou úlohu hrají také pojmenování výrobků, případně jejich částí, která jsou motivována názvy částí těla (př. ručička hodinek, noha stolu, apod.). Přenášení se týká jak pojmenování konkrétních jevů, tak i oblasti abstraktní (př. vážná hudba), dokonce slovesného děje (př. vybrat zatáčku; zařezávat = spát, ale i pracovat,...). Metafory slouží rovněž k vyjádření postojů autora, k hodnocení určité skutečnosti. Zde se uplatňují nejen názvy zvířat a rostlin (př. mezek = tvrdohlavec nebo hlupák, pomněnka – pěkná mladá dívka), ale i pojmenování různých přírodnin (př. meteor = o člověku, který dosáhl náhle úspěchu; hvězda o populární osobnosti z oblasti filmového, divadelního umění či sportu, atd. Nelze vynechat ani okruh jmen pohádkových a náboženských bytostí, např. biblických (anděl, jidáš, aj.), historických a literárních postav (xantipa, herodes, švejk,...); tato zobecněná podstatná jména pak píšeme s malým začátečním písmenem. Posledně jmenované přenášení významu je možné zařadit i do oblasti metonymie.¹⁴

Rozlišení mezi metaforou a metonymií je někdy obtížné, protože rozdíl mezi věcnou souvislostí a podobností nemusí být vůbec patrný. Věcná souvislost je vlastně také určitý druh podobnosti, i když vnitřní, zatímco u metafory jde v zásadě o podobnost vnější.

Je třeba podotknout, že existují rozdílné názory na samotnou typologii metafory. Je to personifikace, kdy se věcem nebo abstraktním pojmům připisují lidské vlastnosti, dále epiteton neboli básnický přívlastek, a to epiteton konstans (stálý), který je víceméně automatizovaný a nepřináší novou informaci (např. pružná chůze), a epiteton ornans (ozdobný), nesoucí v sobě i sémantické složky (např. po krajině smaragdové).

Než uzavřeme podkapitolu věnovanou tropu, jehož název vznikl z řeckého slova metaferein, čili přenos, připomeňme, že existuje mnoho dalších pramenů zabývajících se pojmem metafora, které zde nebyly citovány.

Vybrané publikace, z jejichž obsahu jsem čerpala, avšak poskytují dostatečně širokou paletu poznatků a postřehů, které lze použít v další části diplomové práce zaměřené na praktický výzkum spojený s problematikou nivelizace politických projevů S.Allendeho.

1.3 Definice metonymie a synekdochy v české terminologii

Při srovnání interpretace dalšího nepřímého obrazného pojmenování, a to metonymie v různých odborných zdrojích lze konstatovat, že i když je podstata definice stejná, její rozsah se často velmi liší.

V publikaci „Rétorika a řečová kultura“ najdeme nepříliš obsáhlé pojetí této dílčí problematiky, opět poněkud odlišné, co se týče upřesnění sféry souvislostí, které zde fungují. Jiří Kraus v této své práci uvádí, že „metonymie je založena na věcných (časových, prostorových, logických) souvislostech mezi označovanými jevy.“ Přidává rovněž zajímavou poznámku: „Díky tomu, že si existenci těchto metonymických vztahů v lineární posloupnosti textu uvědomujeme, jsme tento text schopni vnímat jako soudržný (koherentní celek).“¹⁵

Encyklopedický slovník češtiny definuje metonymii jako přenesení pojmenování jednoho pojmu na druhý na základě místní, časové nebo kauzální souvislosti.¹⁶

V předchozí podkapitole jsme věnovali pozornost Fontanierově náhledu na otázku metafory, je tedy na místě prostřednictvím práce Jiřího Krause „Rétorika v dějinách jazykové komunikace“ srovnat přístup francouzského jazykovědce k analýze metonymie. Fontanier ji definuje „jako označení objektu jménem objektu jiného, stojícího odděleně.“¹⁷

Fontanier nezmiňuje explicitně vnitřní souvislost, avšak přínos jeho interpretace tkví v originálním rozvrstvení jednotlivých druhů metonymie, které člení podle (I) příčiny (božské: Bakchus za víno; materiálové: Apolo Belvedéřský za skutečnou představu Apolona; přirozené: slunce za horké počasí; metafyzické: přátelství za přátelské skutky), (II) nástroje (flétna za hráče na flétnu), (III) účinku (nevěra za Helenu Trójskou), (IV) obsahu (Evropa za Evropana, pohár za víno), (V) místa (malaga za víno z Malagy), (VI) příznaku (trůn za vládu), (VII) fyzického nositele (mozek za rozumné myšlení), (VIII) majitele nebo patrona (Saint – Sulpice za kostel zasvěcený sv.

15 Kraus, Jiří. Op.cit., 2004, str. 31

16 Kolektiv autorů: *Encyklopedický slovník češtiny*. 2002, str. 263

17Kraus, Jiří. Op.cit., 1981, str. 158

Sulpiciovi), (IX) vlastněné věci (přilbice za rytíře).¹⁸

Zatímco kolektiv autorek vedený Marií Čechovou věnoval v knize „Současná stylistika“ charakteristice metonymie pouze jedinou větu, v níž byla akcentována důležitost objektivně existujících věcných souvislostí reality a také fakt, že metonymie je stylově méně aktivní než metafora a zejména pak personifikace¹⁹, publikace „Čeština – řeč a jazyk“. Nenajdeme zde přesně pojmenované kategorie metonymií, Čechová spíše vymezuje určité okruhy, v jejichž rámci dochází k odvozování metonymických spojitostí. Např. názvy fyzikálních jednotek vznikly ze jmen slavných fyziků (př. ampér, volt,...), stejně tak názvy přístrojů a nástrojů (př. rentgen), popř. fyzikálních zákonů a dějů (př. pasterizovat, galvanizovat,...). Svou roli sehrály názvy částí těla jako např. palec, loket, a to při vzniku pojmenování starých měr. V běžném životě vzniká metonymie přenesením názvu děje na předměty tímto dějem zasažené (př. čtení, četba – děj i předmět čtení jako kniha, časopis, aj.). V dalších případech se pak přenáší abstraktní pojmenování vlastností na nositele těchto vlastností (př. samota = opuštěné stavení), názvy materiálu na výrobky z něho vyrobené (př. nutrie = kožich ušitý z kožek nutrií), dochází k přenášení názvů prostředků nebo způsobů provedení na dílo (př. olej =obraz namalovaný olejovými barvami), ztotožňuje se jméno autora a jeho dílo (mají doma dva Slavičky). Vztah metonymie je zřejmý rovněž mezi jednotlivými významy slova škola: 1. výchovně-vzdělávací instituce; 2. budova, v níž je tato instituce umístěna; 3. osazenstvo školy, tj. žáci, učitelé, případně i další zaměstnanci; 4. vyučování; 5. stoupenci některého uměleckého nebo vědeckého směru, zpravidla reprezentovaného nějakou osobností (př. Puchmajerova škola); 6. zkušenost (př. škola života). Doplňme, že u metonymie na rozdíl od metafory není žádná podobnost.

Součástí této podkapitoly je také vysvětlení pojmu synekdocha a stručné srovnání nuancí v interpretaci tohoto tropu ve vybraných zdrojích. V publikaci „Čeština – řeč a jazyk“ najdeme propojení pojmů metonymie a synekdocha. M. Čechová prezentuje synekdochu jako druh metonymie, kdy se pojmenování části předmětu užívá pro označení předmětu celého, tedy celku, nebo naopak (např. otcovská střecha místo rodný dům; spotřeba na hlavu místo na člověka; byla tady hlava na hlavě místo plno lidí, zaplněno lidmi).²⁰

¹⁸ Kraus, Jiří. Op.cit., 1981, str. 159

¹⁹ Čechová, Marie a kolektiv. Op.cit.,2008, str. 326

²⁰ Čechová, Marie. Op.cit., 2000, str. 66

Definice synekdochy v Encyklopedickém slovníku říká, že se jedná o záměnu pojmenování lišících se věcnou kvantitou.²¹

Fontanierovo pojetí synekdochy tak, jak je zprostředkováno Jiřím Krausem v knize „Rétorika v dějinách jazykové komunikace“ je poznamenáno snahou po vymezení určitých kategorií v rámci tohoto pojmu. Synekdochou se podle Fontaniera rozumí „označení objektu jménem jiného objektu takovým způsobem, že vztah mezi oběma objekty je vztahem části a celku.“ Pokud je definice v jádru shodná s tím, co již bylo řečeno. Dále pak Fontanier rozeznává synekdochu částečnou (ústa za mluvícího člověka), celkovou (bobr za klobouk z bobra), materiální (krev za příbuzenství), kvantitativní (singulár za plurál a naopak), druhová (zvíře za psa nebo naopak), abstrahující (alabastr šije za bělostnou šíji) a individualizující (Midas za špatného posuzovatele ve věcech vkusu).²²

Některé z Fontanierových příkladů uvedených v díle Jana Krause Rétorika a řečová kultura nám mohou připadat velmi odtažitě od skutečnosti, která je pro nás aktuální (viz poslední příklad dokládající individualizující synekdochu), což je pochopitelné, neboť hovoříme o jazykovědci, který žil v 19. století. Přesto však mnohé postřehy Fontaniera doplňují tuto problematiku. Zajímavé je rovněž srovnání příkladu Fontaniera citovaného Janem Krausem ve výše zmíněné publikaci, který ilustruje celkovou synekdochu (bobr) s interpretací obdobného příkladu v knize „Čeština – řeč a jazyk“ (nutrie), který je uveden v souvislosti s pojmem metonymie. Jak již bylo zmíněno, Čechová sice chápe synekdochu jako druh metonymie, avšak právě tento příklad nevztahuje k pojmu synekdocha.

V závěru této podkapitoly mé diplomové práce bych chtěla upozornit na velmi originální charakteristiku synekdochy v knize „Rétorika a řečová kultura“ Jiřího Krause. Kraus sice jinými slovy potvrzuje podstatu v obměnách již několikrát vyřčené definice, současně však ukazuje i hlubší souvislosti, které je třeba vzít v úvahu: „Synekdocha svou funkcí označovat prostřednictvím části jistý celek (pars pro toto), nebo naopak (totum pro parte) charakterizuje celý proces lidské komunikace tím, že odráží vztah mezi celkem, to je obsahem, který mluvčí zamýšlí sdělit (řečovým záměrem), a jeho slovním vyjádřením. Ten ovšem bývá nutně poznamenán jistou mírou nedořečenosti a implicitnosti. Slovní vyjádření (část) se ovšem konfrontuje s jiným celkem, jímž jsou interpretace, do nichž čtenář nebo posluchač dosazuje své zkušenosti a znalosti kontextu promluvy.“²³

15)

21 Kolektiv autorů: *Encyklopedický slovník češtiny*. 2002, str. 471

22 Kraus, Jiří. Op.cit., 1981, str. 159

23 Kraus, Jiří: Op.cit., 2004, str. 30

Tyto postřehy jsou důležité zejména ve spojitosti s veřejnými projevy, nevyplývá z nich jen osvětlení samotného pojmu, ale i způsob, jakým funguje v dané situaci.

1.4 Shody a rozdíly v pojetí tropů (ČJ)

V této podkapitole provedme stručné shrnutí shod a rozdílů v nazírání dříve zmíněných autorů na problematiku tropů.

V případě Marie Čechové je třeba připomenout dvě publikace této autorky, z nichž jsem čerpala, a to „Čeština – řeč a jazyk“ a „Současná stylistika“.

Ve všech zdrojích panuje do značné míry shoda v názoru, že tropy plní jak funkci informativní, tak i emocionální, která pak přispívá zejména k oživení jazykového projevu. Bez povšimnutí nezůstává ani otázka aktivizace, která platí zejména u nových pojmenování, a jejíž oslabení pak vede k automatizaci v důsledku častého opakování obrazného vyjádření.

Z analýzy konkrétních druhů tropů vyplývá, že definice metafory je v jednotlivých zdrojích téměř totožná. Pozornost je věnována nejen principu podobnosti denotátů, ale i faktu, že metafory slouží k hodnocení určité skutečnosti a k vyjádření postojů autora.

Určitou podobnost lze najít i v pohledu na svého druhu významové okruhy metafory.

Čechová zmiňuje v publikaci „Čeština – řeč a jazyk“ podobně jako Fontanier přenášení pojmenování v oblasti živé a neživé přírody, rovněž vymezení určitých okruhů tohoto přenosu je v mnohém velmi podobné. Avšak na rozdíl od všech ostatních zdrojů uvedených v předchozích podkapitolách, a to i v případě „Současné stylistiky“, jejíž hlavní autorkou je také Marie Čechová, se v knize „Čeština – řeč a jazyk“ objevuje formální hledisko rozlišení tří stupňů metafory (individuální = řečová, interindividuální a plně lexikalizovaná = jazyková metafora). Nicméně pouze „Současná stylistika“ uvádí personifikaci jako jeden z typů metafory.

Ve srovnání s dalšími uvedenými prameny přistupuje J. Kraus v knize „Rétorika a řečová kultura“ k charakteristice metafory velmi sofistikovaně a nezúročuje pouze hledisko estetická, ale vnitřní metaforu jako produkt naší schopnosti zapojovat jevy a skutečnosti do rámce širších gnoseologických vztahů.

Jednotlivé zdroje se v podstatě shodují i v jádru definice metonymie, kde zdůrazňují aspekt vnitřní věcné souvislosti, která je zásadní při přenášení názoru, tedy jinak řečeno, při záměně věcně příbuzných pojmů.

Rozdílný náhled lze zaznamenat v rovině typologie metonymie. Fontanier přináší nejpodrobnější a nejpřesnější vymezení členění metonymie na devět kategorií.

Jiří Kraus a Antonín Langer naopak otázce druhů metonymie nevěnují pozornost.

Navzdory velkému časovému odstupu lze najít určitou shodu mezi Fontanierem a Čechovou, která v publikaci „Čeština – řeč a jazyk“ sice explicitně neurčuje druhy metonymie, ale stručně charakterizuje, „tematické okruhy metonymií“, a dochází k obdobnému závěru jako Fontanier. Srovnajme: Fontanierův příklad Homéra místo Iliady se řadí k metonymii aktivní, která spadá do významového okruhu metonymií podle příčiny. Souměřitelný příklad z publikace „Čeština – řeč a jazyk“ „mají doma dva Slavíčky“ - tedy záměna jména autora a díla, jak klasifikuje tento příklad metonymie v běžném životě M. Čechová.²⁴

Zajímavým faktem je, že v knize „Současná stylistika“ se M. Čechová a spoluautorky omezují jen na zmínku pojmu metonymie bez podrobnějšího rozdělení na jednotlivé typy.

V případě definice synekdochy, založené na záměně části předmětu za celek a naopak, opět existuje shoda mezi jednotlivými zdroji.

Odlišný přístup však existuje v nazírání na spojitost mezi metonymií a synekdochou.

Na rozdíl od J. Krause i Fontaniera, kteří neupozorňují na jakoukoli souvislost těchto pojmů, M. Čechová řadí synekdochu k druhům metonymie.

Paradoxně styčné body najdeme mezi Fontanierovou charakteristikou synekdochy jako samostatně chápaného pojmu, který dále člení na 7 typů, a okruhy metonymie u Čechové – viz. příklad: přenášení názvu materiálu na výrobky: „nosit se v sametu“²⁵; Fontanier – synekdocha celková: „bobr za klobouk z bobra“.²⁶

24 Čechová, Marie. Op.cit., 2000, str. 66

25 Čechová, Marie. Op.cit., 2000, str. 66

26 Kraus, Jiří. Op.cit., 1981, str. 195

Čechová tedy chápe synekdochu jako článek podřízený metonymii, zatímco Kraus a jím citovaný Fontanier, stejně jako A. Langer, je chápou jako samostatné pojmy.

Je třeba rovněž poznamenat, že Čechová nevymezuje u synekdochy jednotlivé druhy tak, jako to činí Fontanier.

Východisko: Zpracování problematiky rétorických figur v publikaci „Čeština – řeč a jazyk“ Marie Čechové bude výchozí pro rozdělení rétorických figur na jednotlivé druhy v českých textech v empirické části, jelikož jde o analytické třídění na základě slovních druhů, které je možné srovnat se španělským hlediskem, které je též založeno na dělení na základě slovních druhů.

2. TROPY VE ŠPANĚLSKÉ TERMINOLOGII

V následujících podkapitolách jsou uvedeny definice metafor, metonymie a synekdochy a poznatky o těchto tropech čerpané ze španělské odborné literatury.

2.1 Metafora (metáfora)

Diccionario de términos literarios od Demetria Estébaneze Calderóna definuje metaforu jako lingvistický a literární proces spočívající v označení jedné věci jménem věci jiné, přičemž mezi oběma existuje vztah podobnosti.²⁷

Estébanez zmiňuje literární teorii s poznatkou o metafoře vytvořené Aristotelem v období antiky – metafora se definovala jako implicitní srovnání založené na principu analogie mezi oběma skutečnostmi, které se odlišují v některých aspektech a v jiných se naopak podobají. Při každém srovnávání existuje *término real*, pojem, ze kterého vycházíme a takzvaná *imagen*, tedy představa, která se nám vybaví při vyslovení původního termínu: „el agua es como un cristal“; „la boca es como una fresa“; „los pájaros son como cítaras de pluma“.²⁸ Podle tradičního pojetí se tato srovnání přetvářela v metafory odstraněním spojovacího slůvka „como“ neboli „jako“. Všechny tyto tři příklady mají své zastoupení v dílech španělsky hovořících básníků (Garcilaso de la Vega, Rubén Darío a Góngora).²⁹

V odborné publikaci *Las figuras retóricas* od José Luise Garcíi Barrienta ze souboru příruček s názvem *Cuadernos de lengua española* je uvedena podobná definice: *Traslación del significado de un término al de otro por relación de semejanza entre alguna propiedad de sus respectivos referentes.*³⁰ Jedná se údajně o nejrozšířenější tropu, jejíž využití je téměř nevyčerpatelné, a proto tak využívané především v básnickém jazyce.

Nyní se věnujme samotnému rozdělení metafor podle Diccionario de términos literarios. V tomto slovníku je dělení provedeno na základě morfosyntaktického a poté sémantického hlediska následovně:

19)

²⁷ Estébanez Calderón, Demetrio: *Diccionario de términos literarios*. 2004, str. 661

²⁸ Estébanez Calderón, Demetrio. *Op.cit*, str. 661

²⁹ Estébanez Calderón, Demetrio. *Op.cit*, str. 662

³⁰ García Barrientos, José Luis: *Cuadernos de la lengua española – las figuras retóricas*. 2000, str. 52

Morfosyntaktické dělení:

1.) **Nominální metafora (metáfora nominal)** – básnický obrat je vyjádřen podstatným jménem ve formě přístavku, nahrazením slova, akumulováním výrazů, předložkovým syntagmatem, atd.

Příklady: a) přístavek - „Amapola, **sangre** de la tierra.“ (Juan Ramón Jiménez)

b) nahrazení jednoho výrazu jiným (luna:pandero) - „Su **luna** de pergamino
Preciosa tocando viene.“ (F.García Lorca)

c) akumulace - „Sobre **trastes** de guijas

cuerdas mueve de **plata**

Pisuerga, hecho **cítara** doliente,

y en robustas **clavijas**

de álamos las ata

hasta Simancas que le da su **puente**.“ (Góngora)

(El río Pisuerga sería como una cítara cuyas cuerdas de plata – agua – están sujetas a las clavijas – los álamos – hasta el puente de la cítara, que sería Simancas).

d) předložkové syntagma - „Golpean rayos de luna
sobre el yunque de la tarde.“ (F.García Lorca)

2.) **Adjektivní metafora (metáfora adjetival)** – metafora je vyjádřena pomocí přídavného jména.

Příklad: „Corrientes aguas, puras, cristalinas.“ (Garcilaso de la Vega)

3) **Slovesná metafora (metáfora verbal)** – metafora je vyjádřena slovesným tvarem; v následujícím příkladě gerundiem.

Příklad: „...mi espíritu amaneciendo.“ (S.Rueda)

4.) **Adverbiální metafora (metáfora adverbial)** – méně častá; vyjádřená pomocí příslovečného určení

Příklad: „Viscosamente fuiste solo un instante mía,
y pasaste, pasaste, inexorable y larga.“ (V.Aleixandre)

Sémantické dělení: (podle S. Ullmana)

1.) **Antropomorfičká metafora (metáfora antropomórfica)** – lidské vlastnosti jsou přisuzovány neživým věcem, rostlinám, zvířatům, atd.

Příklad: „Las hojas son murmullos de la carne.“ (V.Aleixandre)

2.) **Zoomorfická metafora (metáfora zoomórfica)** – chování nebo vlastnosti zvířat jsou přisuzovány člověku.

Příklad: „Desnuda está la tierra,
y el alma aúlla al horizonte pálido
como lobo famélica.“ (A.Machado) ³¹

Estébanez Calderón zmiňuje i další možné dělení – lexikální, jedná se metafory lexikalizované, které jsou používány v běžném jazyce. Jako příklad můžeme uvést: „valle de lágrimas“ (slzavé údolí), „pata de gallo“ (pro označení vrásek kolem očí).

Další druh metafory je tzv. metafora tradiční („metáfora tradicional) založená na nápadné fyzické podobnosti dvou věcí: „rubio-oro“; „agua-cristal“. Naopak metafora nesmyslová (metáfora irracional y visionaria) není založena na fyzických znacích, ale na podobné emoci, kterou v člověku vzbuzují dvě věci. Jako příklad můžeme zmínit báseň od V. Aleixandre, v níž básník srovnává chladnou ženu s užovkou: „Te estreché la cintura, fría culebra gruesa que en mis dedos resbala.“ ³²

V příručce *Las figuras retóricas* je dále uvedeno dělení na metaforu „*in praesentia*“ a „*in absentia*“; tedy pokud je samotný výraz explicitně vyjádřený, jedná se o metaforu *in praesentia* („El arco iris es *la bufanda del cielo*.“ - Ramón Gómez de la Serna); pokud chybí, pak se jedná o druhý typ – metaforu *in absentia* („dicen que, lleno el rostro de colores, en *perlas* convirtió sus *esmeraldas*“ - Lope de Vega).

Na rozdíl od publikace *Diccionario de los términos literarios* je v této příručce základem pro dělení metafor kategorie životnosti:

a) přenesení významu mezi dvěma životnými podstatnými jmény:

„Amapola, *sangre de la tierra*.“ (Juan Ramón Jiménez)

b) přenesení významu mezi dvěma neživotnými podstatnými jmény:

„La ametralladora suena a *máquina de escribir de la muerte*.“ (Ramón Gómez de la Serna)

c) přenesení významu z životného na neživotné podstatné jméno:

„*Ataúd de plomo con alas*, el tiburón escapa de los dedos de la mirada.“ (José Lezama Lima)
(srovnání části těla ženy s prvkem tvořícím součást přírody)

³¹ Estébanez Calderón, Demetrio. Op.cit., str. 662-663

³² Estébanez Calderón, Demetrio. Op.cit. , str. 663

d) přenesení významu z neživotného na životné podstatné jméno (prvek personifikace):

„Brillan las armas de los aqueos

Y el fulgor hasta el cielo iba llegando

y la tierra entera en derredor

rió por obra del fulgor del bronce“ (Homero) ³³

Také Josef Dubský se v knize *Základy španělské lexikologie pro překladatele a tlumočníky* zabýval tématikou rétorických figur. V kapitole nazvané „Změna významu slov“ pojednává o přenášení významu (*transformación de la significación*). Metaforu definuje jako sémantickou motivaci slov, která spočívá v přenesení pojmenování z jednoho předmětu na druhý na základě shody nebo podobnosti některé z významových složek. ³⁴

Metafory dělí následovně:

- smyslové metafory (*metáforas sensoriales*)
 - a) na shodě podoby tvaru (*araña* = 1.pavouk; 2.lustr; *botón* = 1.poupě; 2.knoflík)
 - b) na shodě barvy (*gualda* = rezeda žlutá (podle adjektiva *gualdo* = žlutý)
 - c) funkce je podkladem pro metafory ve slovech jako *ala* = 1. křídlo (ptáka); 2. křídlo (letadla)
 - d) prostorové vztahy jsou základem metafor jako *corto* = 1.krátký; 2.krátce trvající (*el día es corto*) ³⁵
- rozumové metafory (*metáforas intelectuales*): zakládají se na vztazích mezi vlastnostmi: sem patří synesthesie spočívající v podobnosti smyslové (např. *una voz dulce* = sladký hlas = představa zvuku se vyjadřuje představou chuti); dále metafory spočívající v podobnosti jevů smyslových a psychických (*sangre fría* = chladnokrevnost = představa rozvahy nahrazena představou chladu) ³⁶
- antropomorfní nebo personifikované metafory (*metáforas antropomórficas* o *personificadas*) vycházejí z podobnosti materiálních znaků, vlastností a funkcí a spočívají v přenášení lidských znaků na neživé předměty: *cabeza de puente* = předmostí; *boca del río* = ústí řeky);

33 García Barrientos, José Luis.Op.cit., str. 52

34 Dubský, Josef: *Základy španělské lexikologie pro překladatele a tlumočníky*. 1977, str. 120

35 Dubský, Josef. Op.cit., str. 121

36 Dubský, Josef. Op.cit., str. 121

- antropomorfizaci vidíme i v užívání některých sloves (el tiempo huye = čas utíká; el peligro le amenaza = nebezpečí mu hrozí); zvláštní podobu antropomorfizace vidíme ve španělštině v užití sloves pohybu místo sloves existence s jinými předměty než životnými (př. Ya va la tercera vez que eso ocurre. = To je už potřetí, co se to děje.).³⁷
- citové nebo emocionální metafory (metáforas emocionales) se vyskytují ve vzrušené řeči, např. nadávky (¡animal! = zvíře!); nadsázky (una perra vida = psí život); lichotky (ella es una joya = ona je poklad)³⁸

Dvojí zaměření emocionálních metafor je charakterizováno jako eufemismus, zlepšující nepříjemný pocit obrazným pojmenováním (sueño eterno = věčný spánek místo smrt); nebo naopak jako dysfemismus, vyjadřující pojem zhoršujícím pojmenováním (ústa = boca, hanlivě huba)³⁹

Z hlediska funkce metaforických pojmenování rozlišujeme

- a) lexikální metafory (metáforas lexicalizadas o léxicas), které jsou již součástí slovní zásoby obecné nebo odborné (pr. houska železa = lingote de hierro)⁴⁰
- b) metafory básnické (metáforas poéticas), v nichž jde o nový, dosud nepoužitý způsob pojmenování⁴¹
- c) stylistické metafory (metáforas estilísticas) – osvěžující, aktualizující promluvu; četné v hovoru, lidovém a slangovém vyjadřování; pr. označení pro hlavu, představa kulatosti, bola = koule; calabaza = tykev, atd.⁴²

2.2 Metonymie (metonimia)

Diccionario de términos literarios definuje metonymii jako náhradu jednoho výrazu jiným, přičemž se zakládá na vztahu kauzality, původu či následnosti, který existuje mezi významy obou výrazů.⁴³ Tyto vztahy jsou dále určující pro rozdělení metonymických výrazů na jednotlivé druhy:

37 Dubský, Josef. Op.cit., str. 121-122

38 Dubský, Josef. Op.cit., str. 122

39 Dubský, Josef. Op.cit., str. 122

40 Dubský, Josef. Op.cit., str. 122-123

41 Dubský, Josef. Op.cit., str. 122-123

42 Dubský, Josef. Op.cit., str. 123

43 Estébanez Calderón, Demetrio. Op.cit., str. 668

a) výraz, který pojmenovává příčinu, je nahrazen výrazem označujícím důsledek:

„Ana fue la alegría de la fiesta.“ (Ana fue la causa de la alegría de la fiesta.)

b) prostřednictvím příčiny poukazujeme na důsledek:

„Le hizo daño el sol.“ (Le hizo daño el calor producido por el sol.)

c) předmět je pojmenován podle místa, kde se vyrábí, nebo odkud pochází:

„Un Rioja, un Jerez, un Ribeiro“ (una botella de vino de Rioja, atd.)

d) malíř, spisovatel, voják, toreador atd. je označován podle nástroje, který používá:

„Es un gran pincel“; „tiene una pluma incisiva“ (escritor agudo); „es el corneta del regimiento“; „es un buen espada“ (torero).

e) dílo je označováno jménem autora:

„En el Museo de Prado hay varios Rubens.“ (varios cuadros de Rubens)

f) charakterová vlastnost je pojmenována podle fyzické skutečnosti:

„No tiene corazón.“ (es una persona sin sentimientos)

g) symbol je použit pro pojmenování označené věci:

„La media luna dominó España.“ (los árabes) ⁴⁴

Hlavní rozdíl mezi metaforou a metonymií spočívá v tom, že u metonymie dochází k přenesení významů v rámci stejného sémantického pole (causa-efecto, obra-autor, atd.), zatímco u metafory se tento přenos realizuje mezi výrazy, které pocházejí z různých sémantických polí (mar-muerte, dientes-perlas, atd.). ⁴⁵

Příručka *Las figuras réticas* uvádí stejnou definici metonymie, avšak jednotlivé metonymické výrazy dělí podle například podle vztahu příčina-důsledek, předmět něco obsahující-obsah (vaso; plato), abstraktní-konkrétní, atd.

Josef Dubský ve své příručce *základy španělské lexikologie pro překladatele a tlumočníky* uvádí, že základem metonymie je věcná souvislost, ⁴⁶ metonymická pojmenování se opírají:

44 Estébanez Calderón, Demetrio.Op.cit., str. 669

45 Estébanez Calderón, Demetrio. Op.cit., str. 669

46 Dubský, Josef.Op.cit. 1977, str. 120

- a) o místní souvislosti, např. vztah obsahu a předmětu nebo obsahu nádoby (auditorio = 1. posluchárna; 2. osoby v posluchárně)
- b) o příčinné souvislosti, např. o vztah mezi dějem a jeho výsledkem (camino = cesta; en el camino = na cestě; ponerse en el camino = vydat se na cestu, apod.)⁴⁷

Zmiňuje též druh lexikální metonymie, který je již součástí slovního fondu, básnická metonymie je aktualizačním prostředkem.⁴⁸

2.3 Synekdocha (sinécdoque)

Definice Diccionario de términos literarios je tato: synekdocha je expresivní prostředek, který zahrnuje přenesení významu z jednoho výrazu na jiný na základě vztahu jejich spojitosti. Řadí se mezi tropy sémantického původu stejně jako metafora a metonymie s tím rozdílem, že synekdocha je založena na vztahu celku a jeho části.⁴⁹

Synekdochu tedy zařazuje jako samostatnou kategorii, někteří autoři ji ale považují za druh metonymie, jako například v již zmíněné příručce Las figuras réticas, kde je synekdocha označována jako varianta metonymie.⁵⁰

Josef Dubský definuje synekdochu jako číselný poměr nebo vztah jednotlivého a obecného. Vnímá ji též jako druh metonymie.

Členění synekdoch na jednotlivé druhy v publikaci Diccionario de términos literarios je rozděleno do následujících kategorií:

a) část označuje celek:

př. veinte abríles (años)

b) celek označuje část:

př. „La universidad está revolucionada.“ (los estudiantes)

c) předmět něco obsahující označuje daný obsah:

př. „Tomaron unas copas de licor.“ (licor)

d) předmět je označen názvem materiálu, z něhož je vyroben:

př. „Menea fulminando el hierro insano.“ (espada) Fray Luis de León

⁴⁷ Dubský, Josef. Op.cit. 1977, str. 124

⁴⁸ Dubský, Josef. Op.cit. 1977, str. 125

⁴⁹ Estébanez Calderón, Demetrio. Op.cit., str. 996

⁵⁰ García Barrientos, José Luis. Op.cit., str. 60

e) jednotné číslo označuje jev vyjadřující číslo množné:

př. „El niño es un ser indefenso.“

f) určitá číslo označuje jev, který není definován přesnou číslovkou:

př. „Ya se ha repetido mil veces.“ (muchas veces)

g) abstraktní termín označující konkrétní realitu:

př. „La ignorancia es atrevida.“ (los ignorantes)

h) obecné pojmenování odkazuje na specifický druh:

př. „El animal embistió con furia.“ (el toro)

i) použití termínu se širokým významem pro označení termín s omezeným významem

př. „El personal de la fábrica está en huelga.“ (los directivos no están en huelga, sin embargo forman parte del personal) ⁵¹

Josef Dubský uvádí, že se synekdocha někdy pokládá za druh metonymie, přičemž jde o zvláštní vztah mezi celkem a částí (př. mala lengua = pomlouvačný člověk...jazyk jako symbol řeči je základem pojmenování). Rovněž synekdocha může být lexikální (jako součást slovní zásoby) nebo básnická (prostředek aktualizace básnického, uměleckého pojmu). ⁵²

2.4 Shody a rozdíly v pojetí tropů (ŠPJ)

Srovnáme-li definice metafor v obou zmíněných publikacích španělských autorů – Diccionario de términos literarios od Demetria Estébaneze Calderóna a Las figuras retóricas od José Luise Garcíi Barrienta – zjistíme, že jsou téměř identické, obě popisují prvek podobnosti dvou věcí a následné přenesení pojmenování na jejím základě. Oba autoři považují metaforu za tropu, na rozdíl od definice R. Jakobsona, kterou ve svém díle cituje Demetrio Estébanez Calderón, a ukazuje tak odlišný pohled na metaforu jako na lingvistický jev. ⁵³ Definice Josefa Dubského se významově shoduje s definicemi jeho španělských kolegů.

Nyní srovnajme samotné dělení metafor na jednotlivé druhy. Diccionario de términos literarios se řídí dvěma hledisky: morfosyntaktickým a sémantickým. U morfosyntaktického dělení jsou tedy určující prvky jednotlivé slovní druhy, u sémantického dělení je rozhodující kategorie

⁵¹ Estébanez Calderón, Demetrio. Op.cit., str. 997

⁵² Dubský, Josef. Op.cit. 1977, str. 125

životnosti a neživotnosti. Toto druhé sémantické dělení metafor se shoduje s členěním metafor v příručce *Las figuras retóricas*, v níž je hlavním a jediným hlediskem právě zmíněná kategorie životnosti. Téměř úplnou shodu v dělení metafor dle slovních druhů v českých publikacích lze nalézt u Marie Čechové v příručce *Čeština – řeč a jazyk*. Pro španělskou kapitolu praktické části této práce si tedy zvolím jako východisko dělení metafor podle knihy Demetria Estébaneze Calderóna *Diccionario de términos literarios*. Dělení metafor ve skriptech Josefa Dubského je dáno hlediskem sémantickým, tedy druhem podobnosti, který existuje mezi dvěma předměty a způsobem vnímání této podobnosti – smysly, rozumovým zdůvodněním existující podobnosti vlastností, popř. přenášení významu mezi životnými a neživotnými objekty, tj. personifikace nebo vliv pocitu a emocí. Dále dělí metafor dle funkce.

V případě metonymie jsou definice všech tří autorů totožné. Dělení druhů metonymie v *Diccionario de términos literarios* je detailnější než v případě příručky *Las figuras retóricas* a skript Josefa Dubského, přesto se ale všichni tři autoři shodují v základním členění (př. druh metonymie příčina-důsledek).

Nyní se zaměříme na poslední literární tropu, kterou se zabývám, na synekdochu. Jak již bylo zmíněno, někteří autoři považují synekdochu za samostatnou literární tropu jako například Demetrio Estébanez Calderón, jiní ji definují jako druh metonymie, např. Josef Dubský. García Barrientos i Marie Čechová považují synekdochu za druh metonymie.

Východisko: Pro empirickou část, v níž zpracovávám španělské texty, jsem si zvolila pro rozdělení rétorických figur na jednotlivé druhy hledisko Demetria Estébaneze Calderóna, které se ve velké míře shoduje s členěním jednotlivých literárních trop v příručce *Čeština – řeč a jazyk* Marie Čechové.

Pojetí Marie Čechové a Demetria Estébaneze Calderóna jsem si vybrala jako výchozí pro empirickou část této diplomové práce, protože členění jednotlivých druhů metafor je u obou autorů identické, oba vycházejí z analytického třídění metafor na základě slovních druhů, což umožňuje srovnání projevů v českém i španělském jazyce. Kritérium možného srovnání je pro tuto diplomovou práci zásadní.

3. ŘEČNICKÝ STYL

V této podkapitole shrneme základní fakta týkající se řečnického stylu. Hned v úvodu se zamysleme nad otázkou zda jsou pojmy „rétorika“ a „řečnictví“ svým významem totožné. Jiří Kraus odpovídá ve své publikaci „Rétorika a řečová kultura“ takto: „Díky svému funkčnímu vymezení, které je založeno na kritériích působivosti stylu a přesvědčivosti argumentace v projevech veřejných i soukromých, mluvených i písemných, se pojem rétorika chápe širě, než pojem řečnictví (ars oratoria), který se vymezuje v určitém prostoru uspořádanou situací, již tvoří tři dominantní faktory – osobnost řečníka, auditorium a jazyková podoba veřejně přednesené řeči“. ⁵⁴

Srovnáme-li však výskyt těchto pojmů v různých zdrojích, dojdeme k závěru, že oba jsou chápány v podstatě stejně.

V rámci přesnější charakteristiky řečnického stylu je třeba připomenout i jeho začlenění mezi objektivní styly na základě funkce, kterou plní, a zmínit i spojitost se stylem publicistickým. Marie Čechová uvádí v učebnici „Čeština – řeč a jazyk“ následující: „...někdy se ze stylu publicistického vyčleňuje jako samostatný styl řečnický, styl veřejných a oficiálních mluvených projevů,..., jindy se tento styl chápe ještě jako součást stylu publicistického.“ ⁵⁵

V knize „Současná stylistika“ tatáž autorka spolu s M. Krčmovou a E. Minářovou uvádí nepatrně pozměněnou formulaci týkající se rétorického stylu, a sice, že tento druh stylu má nejbližší k (mluvené) publicistice, s níž jej spojuje jak veřejnost a kolektivní adresát, tak i persuaze, která je pokládána pro formování stylu za podstatnou. K dané otázce se autorky vyjadřují ještě podrobněji: „Rétorika má však diferencovanější typ působení na vnímatele než publicistika a zasahuje více komunikačních témat, než je pro publicistiku obvyklé.“ ⁵⁶

V řečnickém stylu jsou zakořeněny pevné normy a obecné nároky posluchačů na řečnický projev se do značné míry shodují s těmi, které platily i v minulosti, a to srozumitelnost projevu, jeho působivost, účinnost, ohled na intelekt i city posluchače a přiměřenost situaci. Řečník by měl být svým způsobem originální, avšak nikoli za každou cenu.

54 Kraus, Jiří. Op.cit., 2004 str. 8

55 Čechová Marie.Op.cit. 2000, str. 377

56 Čechová Marie a kolektiv. Op.cit., 2008, str. 285

Jedná se o veřejnou komunikaci, kdy je sice upřednostňována spisovnost jazykových prostředků, nicméně např. v politických agitačních projevech, na něž později zaměříme pozornost, jsou za účelem aktualizace a aktivizace vnímání posluchačů i jazykové prostředky nespisovné a expresivní.

V projevech se často objevují i citace, parafráze či aluze (narážky) na významná díla, atd., v již zmíněných agitačních projevech, pak můžeme narazit rovněž na lidové frazémy, zejména různá přísloví a rčení.

Rétorické prostředky hrají roli nejen na úrovni tematické, ale i formální stránce, tedy ve způsobu vyjádření myšlenek s využitím jednotlivých tropů případně různých ustálených obrátů, bonmotů, slovních hříček, apod.

Řečník musí předem odhadnout postoje posluchačů, měl by se snažit odstranit komunikační bariéry a přizpůsobit jazyk svým posluchačům. Ohled na adresáta se projeví nejen na úrovni tematické, ale, jak již bylo poznamenáno i při výběru jazykových prostředků. Chce-li řečník dosáhnout persuaze, musí zvážit nejen věcnou argumentaci, ale i estetické složky, které v projevu uplatní. Persuazi lze rozčlenit na tři typy: vlastní přesvědčování, při němž se dosahuje ovlivnění zejména argumentací, která je zacílena na posluchače; dále pak propagaci, při níž řečník mající autoritu působí na myšlení a jednání vnímatele, a agitaci, která směřuje k řešení určité časově a místně blízké situace a obrací se i k posluchači, který je o správnosti budoucího jednání v podstatě sám přesvědčen a očekává pouze formulaci názoru.

57

Existuje mnoho dalších důležitých parametrů, které jsou typické pro řečnický styl, jako např. kontakt s posluchači, vystupování a celková prezentace řečníka, neverbální prostředky či zvuková realizace, avšak vzhledem k zúžení tématu na problematiku politických projevů, není účelné je podrobně rozebírat. Za zmínku však stojí otázka horizontálního a vertikálního členění řečnického projevu. Tato analýza rovněž souvisí s využitím specifických jazykových prostředků, jimiž se budeme zabývat v dalších kapitolách této diplomové práce, zaměřených na nivelizaci projevů chilského prezidenta Salvadora Allendeho.

Horizontální členění řečnického projevu spočívá v rozdělení na úvodní, střední a závěrečnou část. Jak je uvedeno v knize „Současná stylistika“, okrajové fáze se obrací přímo na posluchače, oslovují jej, vytvářejí určité podmínky pro pochopení obsahu a probuzení zájmu o téma.

Při vertikálním členění řečnického projevu dochází k hierarchizaci informací. Je třeba zvážit dispozici tematických složek, nejpodstatnější fakta je možné ilustrovat doplněním příkladů. Posluchač musí pochopit to, co je mu sdělováno a orientovat se v myšlenkovém postupu řečníka. Vedle zvukových prostředků a jiných kódů (gestikulace a mimika), jimiž se nebudeme zabývat, jsou klíčové právě jazykové prostředky, kam patří kromě tropů také jiné figury, jako např. paralelismus, regrese či akumulace, dále pak přirovnání, parafráze, jazyková komika či uvedení faktografických údajů.

I v případě velmi originálního a neotřelého způsobu projevu s využitím nejpůsobivějších jazykových prostředků mají i dnešní řečnické projevy své stylové normy, které korespondují s jednotlivými druhy a žánry. V publikaci „Současná stylistika“ se dočteme, že již ve starověku bylo známo dělení řečnických projevů na řeči deliberativní (poradní, dnes politické) – vyslovující se k otázkám obecného prospěchu), soudní – vyslovující se k otázkám dobra a zla, a epideiktické (slavnostní).⁵⁸ Postupem doby byl repertoár řečnictví rozšířen také projevy naučné a příležitostné. Jiří Kraus zmiňuje v knize „Rétorika a řečová kultura“ kromě řečí politických a soudních rovněž kázání, rozsáhlejší projevy povahy reklamní a propagační. Dokreslením celé dílčí problematiky je i názor, že „obsahem těchto řečí jsou určitá tvrzení, na jejichž podporu řečník uvádí důvody a vysvětlení (argumenty) povahy věcné, racionální i citové, emocionální. Mnohé z těchto žánrů obsahují otevřenou nebo skrytou polemiku s názory, jejichž argumentaci řečník předjímá a staví proti nim své argumenty vlastní.“⁵⁹

V závěru této podkapitoly je třeba zdůraznit, že stručná charakteristika nejdůležitějších rysů řečnického stylu je jakýmsi odrazovým můstkem pro další části této diplomové práce a pro pochopení potenciálu dobrého projevu.

Východisko: Při závěrečné analýze řečnického stylu budu vycházet z publikace Současná stylistika, která detailně popisuje jednotlivé aspekty řečnického stylu.

58 Čechová Marie a kolektiv. Op.cit., 2008, str. 292

59 Kraus, Jiří. Op.cit., 2004, str. 123

TRANSLATOLOGICKÉ HLEDISKO

4. NIVELIZACE

Nivelizace je v literárním a jazykovém kontextu definována jako oslabení výrazových vlastností originálu. Zmíněné oslabení může být způsobeno neutrálním či nepřesným překladem jednotlivých tropů, zejména metafory a metonymie, a rovněž různých specifických řečnických figur, včetně hyperboly, aluze, personifikace, frazeologismů nebo rčení a dalších prostředků, které umocňují dopad sdělení na vnímatele. Použije-li překladatel při volbě, v tomto případě českého výrazu, slovo obecnější méně názorné, pak téměř vždy originál ztrácí na své působnosti a svěžesti. Méně konvenční kolokace bývají nahrazovány konvenčnějšími variantami.

Jak uvádí Jiří Levý ve své knize „Umění překlada“, vyskytují se tři typy stylistického ochuzování slovníku: a) užití obecného pojmu místo konkrétního přesného označení

b) užití stylisticky neutrálního slova místo citově zabarveného

c) malé využití synonym k obměňování výrazu.⁶⁰

Překladatel někdy využije metafory či jiného obrazného vyjádření ve svém jazyce, které sice odráží smysl výrazu v originále, avšak postrádá např. hovorový ráz, nebo je mnohem obvyklejší a nevystihuje přesně odstín související s náladou a záměrem autora myšlenky, či s jinými důležitými okolnostmi.

Překladatel samozřejmě musí bezesbytku pochopit obsah originálního textu, v našem případě projevu, což souvisí jak s jeho odbornou přípravou, tak i s řemeslnou prací. Do cílového textu se ale může promítat i překladatelův osobní styl, preferování či přidávání oblíbených výrazů, apod., takže i míra nivelizace původního textu, pokud k ní dochází, je ovlivněna těmito faktory.

Jak zdůrazňuje Jiří Levý, „u obrazného vyjádření jsou důležité i vedlejší implikace jednotlivých slov, jejich vztahy ke smyslové skutečnosti a vztah mezi myšlenkou a jejím uměleckým výrazem.“⁶¹

60 Levý, Jiří: *Umění překlada*. 1998, str. 139

61 Levý, Jiří. *Op.cit.*, str. 129

Při překladu do jiného jazyka v některých případech překladatel rétorické figury úplně vynechá,

V případě, že nejsou přeloženy adekvátním způsobem např. metafyzické výrazy, jimiž řečník komentuje vlastní vyjadřování, případně vyjadřování jiných, dochází rovněž k nivelizaci výchozího textu, respektive projevu.

5. PŘELOŽITELNOST TROPŮ

Překlad metafor není jednoduchou záležitostí, neboť jejich převedení z výchozího jazyka do jazyka cílového mohou komplikovat kulturní i jazykové rozdíly. Následně uvádím některé z nejznámějších teorií a názorů na přeložitelnost tropů od autorů, kteří se touto tematikou zabývali.

Také postřehy argentinského spisovatele Jorge Luise Borgese (1899-1986), které se týkají opakujících se vzorců metafor v literárních dílech (např. spojení oči a hvězdy, ženy a květiny, čas a řeka, život a sen, smrt a spánek, oheň a bitva apod.), mohou určitým způsobem doplnit problematiku překladu a přeložitelnosti metafor. Borges zmiňuje metafory typické pro určitou zeměpisnou oblast a v této oblasti svým způsobem "zakořenělé", např. severská metafora pro krev je hadí voda, perská pro měsíc jako zrcadlo času apod., což také dokazuje, že překladatel může být ovlivněn nejen existencí obvyklých vzorců metafor výše zmíněných, ale při znalosti faktů o prostředí, v němž to či ono dílo vznikalo, může využít rovněž těchto originálních spojení a zpestřit tak metaforickou základnu cílového jazyka. To pochopitelně souvisí i s dalším aspektem dané problematiky, a sice tím, že se můžeme v kterékoli sféře jazyka pokoušet o nové variace hlavních typů metafory a také, jak připomíná Borges, "vymyslet metafory, které nepatří, nebo které dosud nepatří do obvyklých vzorců."⁶²

Rovněž článek "The Limits of Translatability Exemplified by Metaphor Translation", jehož autorem je Raymond van den Broeck přináší zajímavý přístup k dané problematice. Broeck vychází z rozdělení metafor do tří kategorií:

- 1) metafory lexikalizované (lexicalized)
 - výrazy typu "in the face of..." - v přítomnosti koho, dále pak jednoduché lexikální jednotky - např. "hardboiled character" - nesnesitelná povaha, a rovněž idiomy - "have a lark" - dělat si legraci
- 2) metafory tradiční /konvenční, obvyklé/ (conventional) - např. "pearly teeth" - zuby jako perličky
- 3) metafory vlastní (private) - nové výtvořiny jednotlivých autorů, básníků,...

Broeck dále připomíná, že status metafory je dynamický, což znamená, že i lexikalizované metafory se mohou zase stát živými symboly. Je třeba vzít v úvahu efektivnost metafor v aktuálním sdělení .⁶³

Od výše uvedené klasifikace přechází Broeck k sestavení schématu způsobů překladu metafor. Uvádí následující možnosti:

1) příklad "sensu stricto" - případy, kdy je z výchozího jazyka jak smysl a obsah, tak i prostředek převeden do cílového jazyka, zde pak může nastat dvojí situace:

a) odpovídají-li prostředky ve výchozím jazyce prostředkům v jazyce cílovém, je výsledná metafora idiomatická

b) jsou-li prostředky ve výchozím i cílovém jazyce odlišné, pak může být výsledná metafora buď sémantickou odchylkou nebo odvážnou inovací

2) substituce (nahrazení) - případy, kdy je jazykový prostředek výchozího jazyka nahrazen odlišným prostředkem jazyka cílového s víceméně stejným obsahem, pak mohou být prostředky obou jazyků považovány z hlediska překladu za ekvivalenty, které mají společný význam.

3) parafráze (variace, přestylizování) - metafora výchozího jazyka je parafrázována, kdykoli je vyjádřena nemetaforickým výrazem v cílovém jazyce - tento způsob překladu převádí metafory do běžné řeči, výsledný výraz v cílovém jazyce se dostává spíše na úroveň komentáře než aktuálního překladu.⁶⁴

Nina Elin Brevik zmiňuje v článku "Translation theory with regards to translating metaphors" názory P.Newmarka a M.B.Daguta a zahrnuje sem i teorie Nidy, Vinaye, Darbelnet, Lomheima a Andermana. Na základě postřehů v Dagutově článku "Can Metaphor Be Translated?" N.E.Brevik poukazuje na dva diametrálně protikladné názory na přeložitelnost metafory. Na straně jedné jsou ti, kdo zastávají názor, že metafory jsou nepřeložitelné (Nida, Vinay, Darbelnet) a na straně druhé ti, kdo nevidí v překladu metafor žádný problém a prosazují doslovnou překladovou metodu (Kloepfer, Reiss). Newmark podle N.E.Brevikové zaujímá středové stanovisko mezi oběma extrémy, což dokazuje již zmíněnou klasifikací možností překladu metafor z výchozího jazyka do jazyka cílového.⁶⁵

34)

⁶³ Van den Broeck, Raymond: The Limits of Translatability Exemplified by Metaphor Translation. *Poetics Today*, Vol. 2 (1981), No 4, str. 73-87

⁶⁴ Van den Broeck, Raymond. Op.cit., str. 77

⁶⁵ <http://www.proz.com/translation-articles/articles/1831/>

Často citovanou je i dualistická teorie sémantických a komunikativních metod překladu, jejímž autorem je Peter Newmark, který definuje akt překládání jako přenášení významu textu z jednoho jazyka do jiného s ohledem zejména na funkční relevantní význam. Newmark tvrdí, že překladatel si musí stanovit priority v souvislosti s tím, co z významové palety přeneše na prvním místě. Proto musí využít své tvořivosti, zvláště, je-li nucen v důsledku uvedení nových prvků jiné kultury svým způsobem upravit znění v cílovém jazyce. Týká se to překladu kulturních metafor, mezikulturních slov a pojmů. Pokud je pro teorii překladu důležitá diskuse na téma rovnocennost, pak v pojetí Newmarka se jedná o rovnocennost textů a nikoli jednotlivých slov. Rozlišuje typy slov v textech. Samotné texty dělí do tří kategorií: vědecko-technické, institucionálně-kulturní a literární. Protože každé slovo má svou vlastní identitu, zvuk, svou hodnotu, a slova jsou navíc ovlivněna svým kontextem, rozlišuje různé typy slov: slova funkční, technická, slova běžné mluvy, institucionální slova, slova lexikální a pojmy. Newmark bere v úvahu dva typy překladu: sémantický a sdělovací (komunikativní - communicative), nicméně zdůrazňuje, že většina textů vyžaduje spíše sdělovací (komunikativní) překlad než sémantický. Sdělovací (komunikativní) překlad je přísně funkční a je obvykle týmovou prací. Sémantický překlad je jazykový (lingvistický) a encyklopedický a je obecně dílem jednoho překladatele.

Při řešení problémů spojených s překladem věnuje Newmark zvláštní pozornost metafoře, u níž navrhuje sedm způsobů překladu:

1. překlad metafory stejnou metaforou
2. nahrazení metafory běžným metaforickým vyjádřením - tedy odlišnou metaforou
3. překlad metafory podobnou metaforou
4. překlad metafory nebo přirovnání podobnou metaforou spolu s objasněním významu
5. převedení metafory na samotný význam (konverze metafory k významu)
6. odstranění (vynechání) metafory (u nadbytečných metafor)
7. použití téže metafory kombinované s jiným významem ⁶⁶

Náhled na problematiku překladu a v obecném smyslu i přeložitelnosti metafory se různí. Ve své publikaci "Introducing Metaphor" uvádějí autoři Murray Knowles a Rosamund Moon, že některé metafory mají v jiném jazyce přímé ekvivalenty, jiné paralelní (s odlišným metaforickým obrazem), a jsou i metafory, jejichž obrazné ekvivalenty v cílovém jazyce nenajdeme vůbec. Dle jejich názoru výběr formy překladu metafory není jen otázkou lexikální nebo sémantickou, důležité je rovněž hodnotící hledisko a ideologický aspekt. Záměna jedné metafory za druhou může zásadním způsobem změnit pochopení obsahu originálu. Překladatel si tedy musí být vědom diskursivní funkce původní metafory, toho, co metafora hodnotí, a zda je jejím smyslem něco objasnit, případně skrýt či zakódovat.⁶⁷

Gideon Toury se zabývá teoretickými problémy překladu, mezi nimi i nivelizací a překladem rétorických figur – metafor. Problematika překladu metafor podle něj nepochází z jazyka originálu, ale vzniká až v metajazyku. Toury říká, že studie zabývající se metaforou se zaměřuje na výchozí text; při jednoduchých analýzách textu se analyzuje pouze jazyková úroveň, při komplexnějších studiích je do analýzy zahrnut i kontext. Rozlišuje celkem šest možných typů překladu metafor, z nichž čtyři druhy se zaměřují na výchozí text a další dva druhy vychází z cílového textu:

- I) Metafory zaměřující se na výchozí text
 - a) překlad metafory stejným typem metafory
 - b) překlad metafory jiným typem metafory
 - c) překlad metafory pomocí jiného výrazu (nemetáforického)
 - d) vynechání
- II) Metafory vycházející z cílového textu
 - a) nahrazení výrazu (nemetáforického) metaforou
 - b) přidání metafory do textu⁶⁸

Tématice přeložitelnosti rétorických figur, respektive metafor, se věnuje i španělská autorka Rosa Rabadán. Metafory dělí do tří skupin: *metáfora novedosa* (metafora, která je mluvčími určitého lingvistického systému vnímána jako nová, originální), *metáfora tradicional* (uživatelé daného lingvistického systému považují metaforu za součást kulturního a literárního celku)⁶⁹,

⁶⁷ Knowles, Murray; Moon, Rosamund.: *Introducing Metaphor*. 2006, str. 93-94

⁶⁸ Toury, Gideon: *Descriptive Translation Studies and beyond*. 1995, str. 38

⁶⁹ Rabadán, Rosa: *Equivalencia y traducción*. 1991, str. 136

metafora lexikalizada (lexikalizovaná metafora – trvalá sémantická součást jazyka).⁷⁰ První druh metafory je možné převést do cílového jazyka prostřednictvím sémantického překladu, zde však dochází k překážkám založeným na rozdílných kulturních systémech.⁷¹ V případě tradiční metafory závisí potenciální ekvivalence na aktualizaci sdíleného literárního systému.⁷² Překladatel má dvě možnosti: metaforu z originálního textu může přeložit pomocí nové metafory (metafora novedosa) nebo zvolit tradiční formu překladu dané metafory, která je již zažitá.⁷³ Lexikalizovaná metafora se obvykle překládá standardizovaným způsobem, nicméně ne vždy musí překladatel postupovat automaticky tímto způsobem.⁷⁴

Východisko: Při závěrečné analýze přeložitelnosti rétorických figur v praktické části diplomové práce budu vycházet z teorie Gideona Touryho, jelikož popisuje překlad metafory jak z hlediska výchozího tak i cílového textu, a analýza tedy bude komplexní – zobrazí nám problematiku překladu metafor ve španělských originálních projevech a v jejich českém překladu.

70 Rabadán, Rosa: Op.cit., str. 142

71 Rabadán, Rosa: Op.cit., str. 139

72 Rabadán, Rosa: Op.cit., str. 141

73 Rabadán, Rosa: Op.cit., str. 142

74 Rabadán, Rosa: Op.cit., str. 143

6. PÓL PŘIJATELNOSTI A ADEKVÁTNOSTI

Gideon Toury vypracoval teorii pojednávající o překladových normách a ekvivalenci v překladu. Tato teorie je založena na dvou základních pilířích, a to pólu výchozím - tedy pólu jazyka originálu a pólu cílového jazyka. Rosa Rabadán připojuje třetí faktor, který je zásadní z hlediska sociolingvistického, a tím je cílový příjemce.⁷⁵

Toury dělí překladové normy na dvě velké skupiny:

1) vstupní normy – rozhodující ve fázi před přistoupením k samotnému procesu překladu, kdy si překladatel volí překladatelskou strategii

2) operativní normy – ovlivňují rozhodnutí, která jsou přijímána v průběhu překladu; jsou rozděleny do dvou podskupin:

a) maticové normy – rozhodující při textovém členění

b) textové normy – určují výběr překladatele ohledně vztahů ekvivalence mezi textem originálu a textem překladu⁷⁶

Rosa Rabadán připojuje třetí skupinu norem – normy recepční, které působí jak v předběžné fázi, tak i během samotného překladu. Tuto skupinu norem považuje za zásadní, jelikož ovlivňují jednání překladatele v závislosti na typu publika, kterému bude překlad v cílovém jazyce určen.⁷⁷

Významná je podle Rosy Rabadán především vstupní norma, která určuje, ke kterému pólu se překladatel při překladu přikloní. Důležitým faktorem je v této situaci příjemce, kterému je překladový text určen. Překladatel se může rozhodnout zdůraznit zvláštnosti textu originálu, respektovat jeho strukturní a formální rysy, tzn., že upřednostní pól adekvátnosti. Jestliže se naopak vstupní norma přiklání k pólu cílového jazyka, mluvíme o pólu přijatelnosti. V tomto případě překladatel zvolí takový překlad, který zajistí maximální porozumění příjemců cílového jazyka.

V praxi dochází ke kombinaci obou typů překladu, tedy překladatel volí strategii, která se nachází na pomezí věrnosti překladu a volnosti adaptace.⁷⁸

⁷⁵ Rabadán, Rosa: Op.cit., str. 55

⁷⁶ Rabadán, Rosa: Op.cit., str. 56

⁷⁷ Rabadán, Rosa: Op.cit., str. 57

⁷⁸ Rabadán, Rosa: Op.cit., str. 57

Rosa Rabadán zdůrazňuje důležitost ekvivalence, nikoli normativních teorií. Ekvivalenci definuje jako funkčně-relační pojem s dynamickým charakterem, přičemž každý text, který můžeme považovat z hlediska cílového příjemce za překlad, je do určité míry ekvivalentní textu originálu náležejícímu dříve do jiného kulturního polysystému. Mezi oběma existuje relační hierarchie, které určuje druh ekvivalence.⁷⁹

Východisko: V empirické části se na základě teorie Gideona Touryho pokusíme stanovit, zda se překladatel přiklonil k pólu přijatelnosti či adekvátnosti.

B) ČÁST POLITOLOGICKÁ

7. SPECIFIKA POLITICKÉHO PROJEVU

Podrobnější hodnocení politických projevů pak přináší Marie Čechová v již zmiňované knize „Současná stylistika“: „Politické řeči jsou různého druhu: programová prohlášení a podobná oficiální vyjádření mají po stránce obsahové charakter odborný a bývají předčítána...“⁸⁰ Autorka připomíná, že v těchto druzích politického projevu se persuasivní funkce uplatňuje pouze okrajově. Za skutečné politické řeči považuje agitační projevy, které jsou charakterizovány výrazným vztahem k vnímání se snahou o formování jeho myšlenek. Tyto řeči nebyvají dlouhé a střídají se v nich místa myšlenkově náročnější s úseky, v nichž se projevuje sounáležitost s posluchači. Řečník často uplatňuje názorné prostředky, někdy i nepřítliš sofistikované, což koresponduje se záměrem, aby posluchači řečnickou argumentaci rychle a jednoznačně pochopili. Ve vysloveně populistických projevech lze pak zaznamenat určitou plochost argumentů, zjednodušenost výrazů a snahu vyhnout se náročnějším výrazovým konstrukcím. Jak již bylo podotknuto v předchozí podkapitole, mluvčí mnohdy nerespektuje spisovnou normu jazyka a za účelem přiblížit se posluchači užívá expresiva a klišé. Nelze opomenout ani velmi častý cíl těchto projevů směřující k manipulaci s posluchačem.⁸¹

Jak se dočteme v publikaci „Jazyk, média, politika“, „metodologie zkoumání politického diskurzu navazuje na staré tradice antické rétoriky, zvláště na tu její oblast, která se zabývala jazykovou a logickou výstavbou řeči poradních, tedy vystoupení na veřejných shromážděních, kde řečníci přednášeli projevy na nejrůznější témata veřejného zájmu.“⁸²

V agitačním politickém projevu má velký význam jazyková stylizace myšlenky, uspořádání jazykových prostředků v textu, důležitá je polarita jejich aktualizace, které lze dosáhnout ozvláštňením, příznakovým užitím, a současně automatizace (opakované užívání, často přecházející v obvyklé obraty). Znovu je třeba zmínit problematiku obrazného vyjadřování prostřednictvím tropů a figur.⁸³ Řečník může použít různých kvalitativních adjektiv či adverbii, zesilujících výrazů, např. částic, opakovacích figur (např. syntaktický paralelismus), stavění do protikladu (antiteze, paradox), různých slovních hříček. Svou funkci plní i patos, ať již míněný vážně či spíše parodicky.

40)

⁸⁰ Čechová Marie a kolektiv. Op.cit., 2008, str. 292

⁸¹ Čechová Marie a kolektiv. Op.cit., 2008 str. 292

⁸² Čmejrková, Světa.; Hoffmannová, Jana.: *Jazyk, média a politika*. 2003, str. 26

⁸³ Čmejrková, Světa.; Hoffmannová, Jana. Op.cit., str. 26

Emotivnost projevu je v zásadě podřízena logickému zdůvodňování přednášených faktů a je na úvaze řečníka, které prostředky v rámci individuálního stylového rozrůznění uplatní.

Zajímavý úhel pohledu na problematiku politických projevů přináší již citovaný zdroj, a to kniha J. Krause „Rétorika a řečová kultura“. Kraus se mimo jiné zabývá otázkou kritiky zaměřené na politické projevy obecně. Podle názoru tohoto autora „se v kritikách politických vystoupení uplatňují i představy o řečnickově snaze vyhrocovat rozdíl mezi pozitivním světem vlastních hodnot a veskrze záporným obrazem nepřítele, s vysokou frekvencí užívat módní nebo ritualizované fráze a výrazy, vytvářet domnělou solidaritu mezi řečníkem a posluchači, atd.“⁸⁴

Kraus akcentuje fakt, že žánr politických projevů má velkou slabinu, a sice, že „více než jiné žánry bývá ohrožen opakováním stejných témat a v důsledku toho i stejných výrazů a spojení, která se snadnou automatizují a mění se v klišé.“⁸⁵

Z výše uvedeného tedy vyplývá, že posledně zmíněný zdroj vykazuje známky poněkud negativního hodnocení automatizace na rozdíl od předchozích zdrojů, v nichž tento dílčí fakt byl prezentován víceméně nezaujatě.

Chceme-li podrobně charakterizovat specifika politických projevů, neměli bychom opomenout tematické okruhy, které patří k nejčastějším zdrojům motivace obrazných vyjádření, a to: 1. sociálně-politická a kulturně-historická sféra (např. komunismus, daň za hříchy slepoty)

2. kulturní frazeologie (např. faustovská dohoda)
3. lidová frazeologie (např. bankovní sektor se tvářil jako mrtvý brouk)
4. sport a hry (např. To není karta, kterou my hrajeme.)
5. jazyk (např. mediální tečka)
6. exaktní vědy (např. potencionál nespokojenosti)
7. literatura (např. ve Švejkově zemi)
8. medicína (např. líbivé recepty)
9. boj (např. vykopali válečnou sekeru)
10. cestování (např. fabriky znají z oken jedoucího vlaku)
11. oblečení (např. vyjít s čistou košilkou)

84 Kraus, Jiří. Op.cit., 2004, str. 124

85 Kraus, Jiří. Op.cit., 2004, str. 124

12. rodina (např. privatizace je jejich dítě)
13. částí těla (např. házím to za hlavu)
14. příroda (např. jako s obtížným hmyzem)
15. stavba a její části (otevření dveří k jednání)
16. pro zvýšení efektu se frazeologie aktualizuje (např. mazaná cesta k dárku)⁸⁶

Veřejné politické projevy představují důležitou sféru veřejné mluvené komunikace. Převážně se v nich uplatňují standardní bezpříznakové prostředky všech jazykových rovin, které pomáhají vyniknout prostředkům příznakovým, tedy expresivním, citově zbarveným s podtextem subjektivního hodnocení. Tyto příznakové prostředky umocňují celý projev a jeho dopad na posluchače.⁸⁷

V politických projevech se tedy setkáváme obvykle s formální řečí, která se drží jazykové normy a může být jak spontánní, tak i připravená.

Ve studii o jazycích a literatuře uvádí profesor Pavel Trost následující: „Formální a neformální řeč se u jednoho a téhož mluvčího střídají, mohou se mísit. Lze jistě říci, že formální řeč přísluší veřejnosti, neformální řeč sféře soukromé. Existuje však, jak víme, i kultura soukromých rozhovorů. Nakonec rozhoduje hodnota, kterou mluvčí svému řečovému jednání přikládá.“⁸⁸

Dále profesor Trost konstatuje: „Zatímco neformální řeč užívá omezeného lexikálního kódu, má formální řeč k dispozici propracovaný kód.“⁸⁹

Pro doplnění mozaiky tohoto dílčího tématu je třeba uvést svým způsobem zastřešující výrok Jiřího Krause, který konstatuje následující: „stále však do značné míry platí, že mezi stylem politiky a stylem jazyka politiky existuje mnoho vlastností společných.“⁹⁰

Východisko: Při analýze specifik politických projevů budu vycházet z publikace Jazyk, média a politika, který danou problematiku popisuje nejen z hlediska jazykového, ale také politického.

86 Čmejrková, Světlá; Hoffmannová, Jana. Op.cit., str. 68-69

87 Čmejrková, Světlá; Hoffmannová, Jana. Op.cit., str. 172-173

88 Trost, Pavel: *Studie o jazycích a literatuře*. 1995 str. 314

89 Trost, Pavel. Op.cit., str. 315

90 Kraus, Jiří. Op.cit. 2004, str. 124

8. CHARAKTER PROJEVŮ LATINSKOAMERICKÝCH POLITIKŮ

Vzhledem k absenci literatury, která by podrobně pojednávala o problematice řečové kultury latinskoamerických politiků, je poměrně obtížné postihnout typické rysy jejich projevů.

V Latinské Americe, stejně jako v jiných částech světa pronášejí politici projevy, které publikum zaujmou, ale také projevy, které posluchači vyslechnou bez většího zaujetí, a takové, které je nudí. Stěžejní význam má samozřejmě obsah politického projevu, avšak forma, tedy volba vhodných řečnických tropů a figur, jimiž řečník ozvláštňuje svůj projev, hraje důležitou roli.

Styl politiky a styl jazyka spolu podle Jiřího Krause korespondují, což je fakt, který považujeme za obecně platný. Jazyk a řečová kultura jsou však ovlivněny i naturelem politiků a nelze opomenout ani to, že se v projevech odráží aktuální situace, problémy ve společnosti, skutečnost, o jakou politickou skupinu se jedná, zda o radikály, liberály, komunisty či fašistické nacionalisty.

Projevy latinskoamerických, tedy i chilských politiků, se obvykle vyznačují určitým patosem, který částečně souvisí s kulturou tohoto kontinentu i se způsobem běžné komunikace. Vášnivý projev se neobejde bez patetického náboje, jehož lze dosáhnout mimo jiné i promyšlenou volbou tropů a různých rétorických figur. Podle Jiřího Suji bývalí i nynější prezidenti v zemích Latinské Ameriky museli být schopni strhnout na svoji stranu masy prostého, často nevzdělaného lidu, který slyšel nejlépe na krátká populistická hesla, mnohdy do nekonečna omílaná.⁹¹

Velmi úderná hesla se objevovala nejen izolovaně v politických projevech, ale často se stala motem politické linie reprezentované určitou osobností.

Uveďme několik příkladů z chilské politické scény: hlavním sloganem prezidenta Cerdy (prezidentem 1938-1941) bylo „Vládnout znamená vzdělávat.“ Radikál Cerda podobně jako některé jiné politicky angažované osobnosti s oblibou zdůrazňoval také „boj proti společnému nepříteli.“ Heslo jednoho z dalších prezidentů Eduarda Freie Montalvy (prezidentem 1964-1970) znělo „Všechno se musí změnit.“

⁹¹http://www.miroslavsujka.estranky.cz/clanky/mezinarodni-politika/neni-levice-jako-levice_-latinska-amerika-mezichavezem-a-lulou-

V 60. letech se představitelé chilského Hnutí revoluční levice MIR inspirovali květnatým slovníkem maoistické Číny s rétorikou moskevské centrály světového komunismu, když provolávali: „MIR vyvlastní pouze ty, kteří se obohatili vykořisťováním dělníků a rolníků.“⁹²

Zaměříme-li pozornost na projevy Salvadora Allendeho, najdeme v každém z nich mnoho metafor, metonymií, přirovnání, atd. I když se v určitém ohledu inspiroval u svého kubánského kolegy Fidela Castra, kterého velmi obdivoval, lze konstatovat, že právě v Allendovi najdeme příklad politika, který se sice nevyhnul populistickým tónům, nicméně byl schopen do své řeči vložit i určitou poetiku. Zmínku potvrzující tento fakt najdeme např. v práci Jiřího Chalupy: *Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile*.⁹³

Také Jiří Kunc ve své knize o Salvadoru Allende píše: „...již tehdy se prosazuje jako řečník schopný strhnout posluchače, což ve španělsko-americké tradici přímého kontaktu politika s veřejností předpokládá přinejmenším jasné myšlení a dokonalé zvládnutí pravidel rétoriky.“⁹⁴

Dlouhé exaltované projevy typické pro kubánského představitele Fidela Castra a venezuelského prezidenta Cháveze, kteří, zdá se, soutěží v plamennosti a délce svých „řečí k lidu“, jsou charakteristickým rysem populismu.

Jak již vyplývá z podstaty tohoto pojmu – *populus* = lid, populisté ve svých projevech často oslovují svůj národ, dělnickou třídu, odvolávají se na vůli lidu, a jejich hesla demonstrují sounáležitost s pracujícími a odsuzují politickou elitu. I v tomto smyslu mohou být „užitečné“ různé metafory, personifikace či přirovnání, která se zde hojně vyskytují. Lze konstatovat, že populisté používají podobné způsoby argumentace bez ohledu na vlastní politické zaměření, neboť populismus jako takový může být spjat s jakýmkoli problémem a s jakoukoli ideologií. Tradice populismu má své kořeny v mnoha zemích Latinské Ameriky, v souvislosti s tímto termínem nelze opomenout někdejšího argentinského prezidenta Peróna a další politiky.

⁹² Chalupa, Jiří: *Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile*. 2002, str. 428

⁹³ Chalupa, Jiří. *Op.cit.*, 2002, str. 434

⁹⁴ Kunc, Jiří: *Salvador Allende*. 1987, str. 20

EMPIRICKÁ ČÁST

Cílem empirické části mé diplomové práce je stanovit:

1. které texty jsou expresivnější, tedy obsahově bohatší na výskyt rétorických figur
2. které druhy metafor a metonymií se nejčastěji vyskytovaly v analyzovaných projevech
3. zda při překladu projevů Salvadora Allendeho došlo k nivelizaci
4. zda se překladatel orientoval na pól přijatelnosti nebo adekvátnosti

9. FUNKCE PŘEKLADU

Smyslem i posláním překladu je přenášet určité ideově-estetické hodnoty z jednoho jazyka do druhého. Toto přenášení se neděje přímočaře a bez problémů. V překladu dochází oproti originálu k jistým změnám v ideově-uměleckých hodnotách. V teorii překladu je třeba vycházet z empirické základny, kterou tvoří zejména následující posuny. Vše, co se v překladu uskutečňuje, má dvojaký charakter: procesuální a strukturní. Základním rysem překladu je jeho podvojný charakter: překlad je prolínání dvou struktur: na jedné straně významový obsah a formální obrys originálu, na druhé straně celá soustava uměleckých rysů vázaných na jazyk, které dílu dodal překladatel. V překladu dochází ke kontaminaci dvou jazykových a literárních norem, konvencí. Přitom se vzájemně konfrontují dobové jazykové a literární soustavy.⁹⁵

Rozdíly mezi autorem a překladatelem jsou dané neshodou společenské a literární situace, což se konvenčně nazývá dobovým vkusem. Všechny tyto odlišnosti mezi originálem a překladem se v praxi při překládání realizují posuny jednotlivých složek a struktury. To však neznamena, že by se překladatel chtěl vzdát významového jádra originálu. Překladatel se však nemůže s originálem ztotožňovat, to by vedlo k transparentnímu překladu, ale má právo se i osamostatňovat. Toto osamostatňování se děje současně ve prospěch originálu, aby se zachoval jeho živý ráz.⁹⁶

Tvorba překladatele spočívá v umění být věrným originálu jako celku.⁹⁷

Překladatelova tvorba je interpretací nejen hotového uměleckého tvaru, ale i té skutečnosti, kterou zobrazuje originál. Pojem interpretace je třeba hledat ve sféře, která vyjadřuje překladatelův vztah k zobrazované skutečnosti.⁹⁸ Interpretace překladatele se rozpadá na dvě fáze: pochopení a realizaci textu.⁹⁹ Dalším bodem interpretace je odkrývání strukturních vlastností díla. Metoda a prostředky, jaké používá překladatel, mohou být různé. Pro interpretaci je důležité poznat i

95 Popovič, Anton: *Preklad a výraz*. 1968, str. 27

96 Popovič, Anton. Op.cit., str. 28

97 Popovič, Anton. Op.cit., str. 29

98 Popovič, Anton. Op.cit., str. 35

99 Popovič, Anton. Op.cit., str. 37

genetické souvislosti, aby mohl rekonstruovat v díle zobrazovanou skutečnost a autorův „vnitřní svět“. ¹⁰⁰ Musí se proto seznámit i s prameny díla a vztahy díla k dějinnému kontextu. Jde o poznání dobových pramenů jazykových, které posloužily autorovi a které mohou být pro překladatele poučné při volbě takových lexikálních prostředků, které by odpovídaly jazykovým prostředkům použitým v originále. ¹⁰¹

Jádro překladatelské práce je ve vystihnutí výrazového posunu, jeho rozsahu a směru. Klíčovými pojmy souvisejícími se základními situacemi překladatele při řešení konkrétních problémů jsou stylistická (výrazová) nivelizace v překladu, stylistické zesílení v překladu, stylistické přeměna, stylistická substituce, stylistická kompenzace, stylistická typizace, stylistická individualizace. ¹⁰²

Levý chápe překlad jako akt tvořivého procesu, noetickou hodnotu překladu vidí v koncepci tzv. realistického překladu. Překladatel se nemá soustředit na formální obrysy textu, ale má zachovávat jeho významovou a estetickou hodnotu prostředky, které má k dispozici. ¹⁰³

V případě překladů, které analyzuji v této praktické části mé diplomové práce, je třeba si uvědomit vliv některých faktorů, které uvádí Popovič. Tyto faktory přímo souvisejí s funkcí, kterou měl překlad splnit ve společnosti v době, kdy byl vyprodukován. Jedná se o charakter překládané produkce, tedy projevy levicového politika související se socialistickou orientací Chile a vyhovující tehdejšímu socialistickému režimu v Československé republice. Mluvíme o kulturně politickém kontextu v souladu s nímž byla díla vybírána; neobsahovala závadnou tematiku, nepoškozovala politický režim, naopak vyjadřovala shodné potřeby a směřování dvou prosocialisticky orientovaných národů. Otázkou je, zda konkrétně toto dílo splnilo svou funkci – šíření a podpora ideologie či zda bylo pouze další knihou, která tvořila položku na seznamu knihovny, které čtenáři nevěnovali pozornost a nebyla tedy ani čtena.

100 Popovič, Anton. Op.cit., str. 38

101 Popovič, Anton. Op.cit , str. 39

102 Popovič, Anton. Op.cit , str. 42

103 Popovič, Anton. Op.cit , str. 25

Dílo bylo přeloženo v nakladatelství Svoboda v roce 1976, na překladu spolupracovali Bohumil Zavadil – profesor hispanistiky a Antonín Vaculík – hispanista, který pobýval v Chile.

10. ANALÝZA PROJEVŮ LUDVÍKA SVOBODY V ČESKÉM JAZYCE

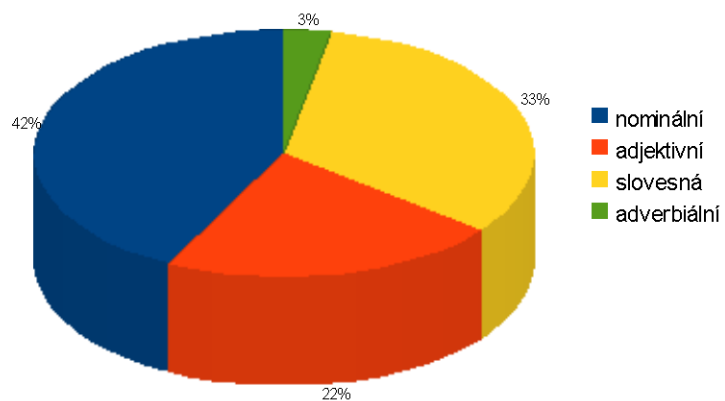
Projevy prezidenta Ludvíka Svobody byly získány z Archivu Kanceláře prezidenta republiky na Pražském Hradě. Jedná se o celkem deset projevů přednesených prezidentem Svobodou k nejrůznějším příležitostem v letech 1970 a 1971. Tento vzorek projevů má přibližně 95 000 znaků a počet projevů byl stanoven tak, aby byl srovnatelný s objemem projevů ve španělském jazyce.

Při určování druhů rétorických figur v těchto textech pro mě bylo východiskem pojetí tematiky metafor a metonymií ve zpracování Marie Čechové v odborné publikaci *Čeština – řeč a jazyk*.

Graf v této kapitole názorně ukazuje podíl jednotlivých druhů metafor ve všech deseti projevech.

V následující podkapitole jsou uvedeny tabulky s přesnými údaji o počtu metafor rozdělených podle jednotlivých druhů na základě dříve zmíněného východiska.

Podíl jednotlivých druhů metafor
Deset projevů Ludvíka Svobody

Druh metafor	Procentuální podíl
nominální	42,3 %
adjektivní	22,1 %
slovesná	32,6 %
adverbální	3 %

10.1 Tabulky s údaji o počtu rétorických figur v jednotlivých projevech Ludvíka Svobody

ČESKÝ JAZYK – východisko na základě publikací Čeština – řeč a jazyk autorky Marie Čechové a Diccionario de términos literarios od Demetria Estébaneze Calderóna

Projev č. 1

Vystoupení prezidenta k Mezinárodnímu dni žen

Datum: 5. března 1970

	METAFORA				METONYMIE	
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální	synekdocha	ostatní
Počet celkem v projevu	25	10	12	0	0	0
% podíl	53,2	21,3	25,5	0	0	0

Celkem metafor v textu: 47

Celkem metonymií v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – za lepší *zítřek*; *tíže* zápasu

adjektivní – s *hlubokou* úctou; *pevné* zdraví

slovesná – *vtisknout* dobré vlastnosti; ženy *uváděly* v život dějinná poučení

adverbiální

Projev č. 2

Vystoupení prezidenta na veřejném shromáždění v Mongolské lidové republice

Datum: 28. března 1970

	METAFORA				METONYMIE	
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální	synekdocha	ostatní
Počet celkem v projevu	23	14	14	2	0	0
% podíl	43,2	26,4	26,4	3,8	0	0

Celkem metafor v textu: 53

Celkem metonymií v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – zemí socialistického *rozkvětu*;

adjektivní – *pevné* zdraví; *světlá* budoucnost

slovesná – *tlumočím* vřelé pozdravy; lid *byl* po staletí *utiskován*

adverbiální – strana je *pevně* odhodlána navázat spolupráci; *plně* se spolehnout

Projev č. 3

Projev prezidenta při předávání Leninovy ceny

Datum: 20. dubna 1970

	METAFORA				METONYMIE	
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální	synekdocha	ostatní
Počet celkem v projevu	30	15	23	0	0	0
% podíl	44,1	22,1	33,8	0	0	0

Celkem metafor v textu: 68

Celkem metonymií v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – *nástroj* porobení; *ostrost* sociálních rozporů

adjektivní – *hluboké* dojmy; *nesmrtelný* odkaz

slovesná – imperialismus *mohl rozhodnout* o osudu; útlak a bída *se převalily* našim kontinentem

adverbiální

Projev č. 4

Projev prezidenta v Ležákách

Datum: 21. června 1970

	METAFORA				METONYMIE	
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální	synekdocha	ostatní
Počet celkem v projevu	24	10	18	4	0	0
% podíl	42,9	17,9	32,1	7,1	0	0

Celkem metafor v textu: 56

Celkem metonymií v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – *kus* dobré a užitečné práce; *síly* imperialismu

adjektivní – světlá památka; *plodná* spolupráce

slovesná – dnešní doba *ukládá* všem zodpovědnost; úsilí *naráží* na veliké překážky

adverbiální – pracovníci *otevřeně* hovořili; jsme *pevně* odhodláni

Projev č. 5

Projev prezidenta ve Žďáru nad Sázavou

Datum: 27. června 1970

	METAFORA				METONYMIE	
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální	synekdocha	ostatní
Počet celkem v projevu	16	8	13	1	0	0
% podíl	42,1	21,1	34,2	2,6	0	0

Celkem metafor v textu: 38

Celkem metonymií v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – chránit *nedotknutelnost* přírody; považuji za správný *krok* (vyhlášení chráněné krajinné oblasti)

adjektivní – Vysočina – *měkký a smutný* kraj; v dnešním *neklidném* světě

slovesná – Vysočina *vyrostla a zkrásněla*; vysoká nezaměstnanost *vyháněla* lidi z domovů

adverbiální – *tvrdě* postihovat

Projev č. 6

Projev prezidenta v Uherském Brodě

Datum: 1. července 1970

	METAFORA				METONYMIE	
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální	synekdocha	ostatní
Počet celkem v projevu	44	23	38	4	0	0
% podíl	40,3	21,1	34,9	3,7	0	0

Celkem metafor v textu: 109

Celkem metonymií v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

- nominální – učitel byl *oporou* pokrokových tendencí; *zlatá kniha* lidské vzdělanosti
- adjektivní – nesmrtelný tvůrce moderní pedagogiky (J.A.Komenský); *plná* šíře
- slovesná – ideje, které *pohnuly* dopředu lidským poznáním; svět se s obdivem a úctou *sklání*
- adverbiální – *hluboce* si osvojit; *vřele* oceňovat

Projev č. 7

Projev prezidenta k delegaci protifašistických bojovníků z Československa i druhých zemí u příležitosti zahájení Týdne boje proti fašismu a válce

Datum: 28. září 1970

	METAFORA				METONYMIE	
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální	synekdocha	ostatní
Počet celkem v projevu	18	10	21	1	0	0
% podíl	36	20	42	2	0	0

Celkem metafor v textu: 50

Celkem metonymií v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

- nominální – Sovětský svaz...*garant* naší svobody; *odkaz* boje je živý i dnes
- adjektivní - příklad *odhodlaného* boje; *hanebný* mnichovský diktát
- slovesná – svaz protifašistických bojovníků *může sehrát* významnou roli; poučení se *trvale odrazilo*
- adverbiální – *srdečně* vítám

Projev č. 8

Projev prezidenta při přijetí zemědělské mládeže

Datum: 4. března 1971

	METAFORA				METONYMIE	
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální	synekdocha	ostatní
Počet celkem v projevu	5	6	9	0	0	0
% podíl	25	30	45	0	0	0

Celkem metafor v textu: 20

Celkem metonymií v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – *výšiny* vědy a techniky; veliký *přerod* našeho venkova

adjektivní – *smělé* záměry; naše *rozdobená* vesnice

slovesná – pravicové síly *se snažily pošpinit* přerod; perspektivy samy do klína
nespadnou

adverbiální

Projev č. 9

Projev prezidenta k delegaci zasloužilých učitelů

Datum: 25. března 1971

	METAFORA				METONYMIE	
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální	synekdocha	ostatní
Počet celkem v projevu	14	9	9	2	0	0
% podíl	41,2	26,5	26,5	5,8	0	0

Celkem metafor v textu: 34

Celkem metonymií v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – *rozmach* tvůrčích sil; *rozlet* vědy

adjektivní – *živý* vztah k výrobě; *bratrské* země

slovesná – společnost *čerpá* svoji sílu; svoboda *byla vykoupena*

adverbiální – *vysoko* oceňovat; *pevně* věříme

Projev č. 10

Zahajovací projev prezidenta

Datum: 25. května 1971

	METAFORA				METONYMIE	
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální	synekdocha	ostatní
Počet celkem v projevu	14	6	7	1	0	0
% podíl	50	21,4	25	3,6	0	0

Celkem metafor v textu: 28

Celkem metonymií v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – tento sjezd je důležitým *mezníkem* v životě (sjezd KSČ); *rozkvět* vlasti

adjektivní – *bratrské* strany; *oddaná* služba lidu

slovesná – náš sjezd *uzavírá* složitou etapu vývoje; sjezd nás *zavazuje* ke společnému úsilí

adverbiální – budou žít *věčně* (bojující představitelé)

Výsledky dílčí analýzy projevů Ludvíka Svobody

Při analýze projevů jsem zjistila, že v osmi z deseti projevů převládají metafory nominální. Tento jev může být způsoben tím, že metafora je v českém jazyce nejčastěji vyjadřována právě podstatným jménem, nebo se může jednat o metaforu taženou, v níž se na stavbě metaforického výrazu podílí i jiné slovní druhy, ale podstatné jméno je rovněž přítomno. Také individuální styl mluvčího a jeho výběr výrazových prostředků může mít vliv na celkový počet nominálních metafor. Ve zbývajících dvou projevech převládaly metafory slovesné. Druh metafor s nejnižším výskytem byla metafora adverbiální. Metonymie se v projevech prezidenta Svobody nevyskytovala.

11. ANALÝZA PROJEVŮ SALVADORA ALLENDEHO VE ŠPANĚLSKÉM JAZYCE

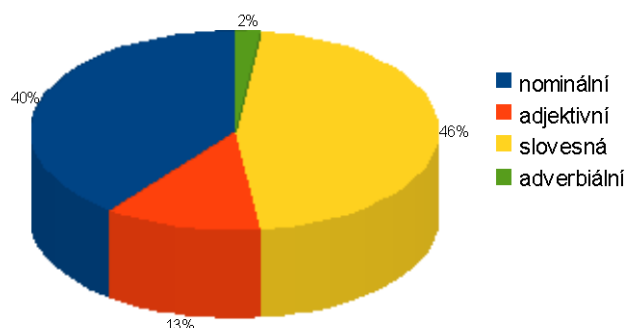
Osm vybraných projevů prezidenta Salvadora Allendeho jsem čerpala z webové stránky http://www.salvador-allende.cl/Discursos/discursos_lista.html. Tento výběr projevů má přibližně 95 000 znaků a je tedy srovnatelný s rozsahem vzorku textů v českém jazyce.

Rétorické figury jsem analyzovala na základě stanoviska Demetria Estébaneze Calderóna v publikaci *Diccionario de términos literarios*.

Následující graf zobrazuje podíl jednotlivých druhů metafor ve všech osmi projevech.

V související podkapitole jsou uvedeny tabulky s přesnými údaji o zastoupení jednotlivých druhů metafor v projevech.

Podíl jednotlivých druhů metafor
Osm projevů Salvadora Allendeho

Druhy metafor	Procentuální podíl
nominální	39,5%
adjektivní	12,5%
slovesná	46%
adverbialní	2 %

11.1 Tabulky s údaji o počtu rétorických figur v jednotlivých projevech Salvadora Allendeho

ŠPANĚLSKÝ JAZYK – východisko na základě publikací Diccionario de términos literarios od Demetria Estébaneze Calderóna a Čeština – řeč a jazyk autorky Marie Čechové

Projev č.1

Discurso de triunfo de Salvador Allende

Datum: 5. září 1970

	METAFORA				METONYMIE	SYNEKDOCHA
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbialní		
Počet celkem v projevu	12	11	16	2	0	0
% podíl	29,3	26,8	39	4,9	0	0

Celkem metafor v textu: 41
Celkem metonymií v textu: 0
Celkem synekdoch v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – *pilares* del progreso; pueblo es el principal *actor* de la lucha
 adjektivní – una *honda* significación; alegría *sana*
 slovesná – Chile *abre* un camino; *regaron* con su sangre
 adverbiální – la victoria que alcanzamos *limpiamente*

Projev č.2

Discurso de Salvador Allende en el Estadio Nacional
 Datum: 5. listopadu 1970

	METAFORA				METONYMIE	SYNEKDOCHA
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální		
Počet celkem v projevu	61	18	71	2	0	0
% podíl	40,1	11,8	46,7	1,4	0	0

Celkem metafor v textu: 152
Celkem metonymií v textu: 0
Celkem synekdoch v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – sociedad sacrificada es nuestra *herencia*; el gran *legado* de nuestra historia
 adjektivní – choque *sangriento*; *la más dura* prueba
 slovesná – la tragedia *atestigua*; la historia *registrará*
 adverbiální – el trabajo voluntario surgirá *espontáneamente*

Projev č.3

Discurso de Salvador Allende a los trabajadores del cobre
 Datum: 7. února 1971

	METAFORA				METONYMIE	SYNEKDOCHA
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální		
Počet celkem v projevu	25	5	24	0	2	0
% podíl	46,3	9,3	44,4	0	100	0

Celkem metafor v textu: 54
Celkem metonymií v textu: 2
Celkem synekdoch v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – salitre...*emporio de riqueza; el camino* de provocación
 adjektivní – la minoría *ávida* de privilegios; *alto y profundo* sentido moral
 slovesná – empresas *vuelcan* sus capitales; la actitud *debe merecer* respeto
 adverbiální

Konkrétní příklady metonymií: metal rojo (el cobre)

Projev č.4

Discurso de Salvador Allende en el día del trabajador
 Datum: 1. května 1971

	METAFORA				METONYMIE	SYNEKDOCHA
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální		
Počet celkem v projevu	42	14	39	1	0	0
% podíl	43,8	14,6	40,6	1	0	0

Celkem metafor v textu: 96
Celkem metonymií v textu: 0
Celkem synekdoch v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – en *manos* del capital foráneo; *el camino* de la revolución
 adjektivní – un hecho de *profundo* contenido; la *amplia* solidaridad
 slovesná – los chilenos que tendrán que *sudar* el cobre; la lucha y el drama *crearon* caos económico
 adverbiální – *más allá* de la frontera de la patria

Projev č.5

Discurso de Salvador Allende en la Plaza de los Héroes de Rancagua, con motivo de la promulgación de la ley que nacionalizó la Gran Minería del Cobre

Datum: 11. července 1971

	METAFORA				METONYMIE	SYNEKDOCHA
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální		
Počet celkem v projevu	53	7	51	1	2	0
% podíl	47,3	6,3	45,5	0,9	100	0

Celkem metafor v textu: 112

Celkem metonymií v textu: 2

Celkem synekdoch v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – *el azar* del clima; la tierra es *el pan*

adjektivní – Chuquicamata (la mina) ...gigante *enfermo*; la voluntad *insobornable*

slovesná – Chile *rompe* con el pasado; Chile *ha sido castigado* por la fuerza

adverbiální – gigante *prematuramente* envejecido

Konkrétní příklady metonymií: *metal rojo* (el cobre)

Projev č.6

Discurso en la Asamblea General de las naciones Unidas en Nueva York

Datum: 4. prosince 1972

	METAFORA				METONYMIE	SYNEKDOCHA
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální		
Počet celkem v projevu	67	26	97	8	0	0
% podíl	33,8	13,1	49	4,1	0	0

Celkem metafor v textu: 198

Celkem metonymií v textu: 0

Celkem synekdoch v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – mi país...*víctima* de una grave agresión; a *raíz* de la denuncia

adjektivní – palabras *calurosas*; cesantía *abierta y disfrazada*

slovesná – actividad productiva *responde*; esa pretensión *choca* contra los principios esenciales

adverbiální – *altamente* institucionalizado; esta asamblea está trabajando *afanosamente*

Projev č.7

Manifiesto al país del 24 de agosto de 1973 de S.E. el Presidente de la República

Datum: 24. srpna 1973

	METAFORA				METONYMIE	SINEKDOCHA
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální		
Počet celkem v projevu	8	3	8	0	0	0
% podíl	42,1	15,8	42,1	0	0	0

Celkem metafor v textu: 19

Celkem metonymií v textu: 0

Celkem synekdoch v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – *amenaza de muerte* a las libertades; *la fortaleza* de nuestro régimen

adjektivní – la *plena* realidad; sacrificios *acumulados* de generaciones

slovesná – la reacción chilena *descubre* los intereses; la reacción embiste de frente contra la razón del derecho

adverbiální

Projev č. 8

Últimas palabras de Salvador Allende en „Radio Magallanes“

Datum: 11. září 1973

	METAFORA				METONYMIE	SYNEKDOCHA
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální		
Počet celkem v projevu	10	4	17	0	0	0
% podíl	32,2	13	54,8	0	0	0

Celkem metafor v textu: 31

Celkem metonymií v textu: 0

Celkem synekdoch v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – mis palabras no tienen *amargura*; esperando con *mano ajena*

adjektivní – la conciencia *digna*; este momento *gris y amargo*

slovesná – el capital foráneo *creó* el clima; la historia los *juzgará*

adverbiální

Výsledky dílčí analýzy projevů Salvadora Allendeho:

Výsledkem analýzy je následující zjištění: Ve čtyřech z osmi projevů výrazně převládají metafory slovesné (metáforas verbales). V dalších třech projevech se nejčastěji vyskytovaly metafory nominální (metáforas nominales), v nichž se však téměř stejnou měrou vyskytovaly též metafory slovesné. V jednom projevu byl podíl metafor nominálních a slovesných vyrovnaný. V celkovém výsledku tedy můžeme konstatovat, že oproti českým projevům byly metafory vyjádřeny nejčastěji slovesem, ale hojně je zastoupen i nominální druh metafory. Nejméně používaným druhem metafory byla stejně jako v českých projevech metafora adverbiální (metafora adverbial).

Ve dvou projevech se také vyskytla metonymie, konkrétně nahrazení slova „cobre“ (měď) metonymickým slovním spojením „metal rojo“ (červený kov). V této substituci můžeme názorně vidět vztah věcné souvislosti, tedy zdůraznění typické vlastnosti tohoto kovu a následné využití této charakteristiky za účelem nahrazení původního výrazu metonymií.

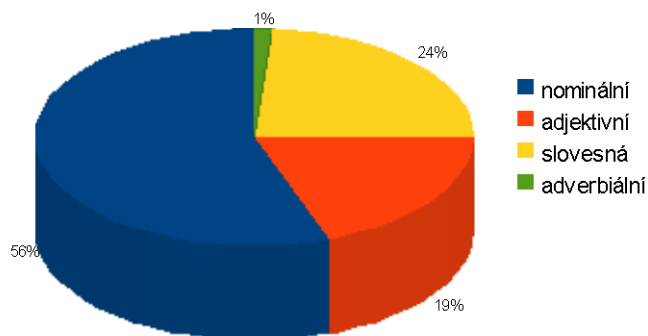
12. ANALÝZA PŘEKLADU PROJEVŮ SALVADORA ALLENDEHO ZE ŠPANĚLSKÉHO DO ČESKÉHO JAZYKA; POROVNÁNÍ ORIGINÁLU A PŘEKLADU

Osm projevů prezidenta Salvadora Allendeho jsem získala ze souboru jeho projevů přeložených do českého jazyka. Tento soubor nese název Salvador Allende s podtitulem Výbor z projevů 1970-1973, projevy byly přeloženy ve spolupráci Bohumila Zavadila a Antonína Vaculíka a vydány Nakladatelstvím Svoboda v roce 1976 (viz. kapitola 7 Funkce překladu).

Jako východisko při zařazení rétorických figur do jednotlivých kategorií mi posloužil, stejně jako ve španělské části, výklad Demetria Estébaneze Calderóna v odborné publikaci *Diccionario de términos literarios*. Stejně východisko pro originál i překlad je nezbytnou podmínkou pro správnou analýzu obou skupin textů a možnost srovnání výsledků analýz výchozích textů (originály projevů) a výsledných projevů (překlady projevů).

I v této kapitole nám graf ukáže celkové rozložení jednotlivých druhů metafor v osmi vybraných projevech. V podkapitole, která navazuje, jsou uvedeny tabulky s konkrétními výsledky analýzy.

Podíl jednotlivých druhů metafor
v překladech projevů Salvadora Allendeho

Druhy metafor	Procentuální podíl
Nominální	55,5%
Adjektivní	19,4%
Slovesná	23,8%
Adverbialní	1,3%

12.1 Tabulky s údaji o počtu rétorických figur v jednotlivých projevech Salvadora Allendeho přeložených ze španělského do českého jazyka

PŘEKLADY PROJEVŮ SALVADORA ALLENDEHO (ze španělského jazyka do českého jazyka) – východisko na základě publikací Diccionario de términos literarios od Demetria Estébaneze Calderóna a Čestina – řeč a jazyk autorky Marie Čechové

Projev č.1

Projev k santiagskému lidu

Datum: 5. září 1970

	METAFORA				METONYMIE	SYNEKDOCHA
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbialní		
Počet celkem v projevu	11	3	6	0	0	0
% podíl	55	15	30	0	0	0

Celkem metafor v textu: 20

Celkem metonymií v textu: 0

Celkem synekdoch v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – program...*prapor* Lidové fronty; v *hloubi* svého lidského údělu
 adjektivní – symbol *zdravé* radosti; *tvrdý* zítřek
 slovesná – ponaučení *se promítá* za hranice naší vlasti; Chile *otvírá* cestu
 adverbiální

Projev č.2

Na národním stadióně

Datum: 5. listopadu 1970

	METAFORA				METONYMIE	SYNEKDOCHA
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální		
Počet celkem v projevu	21	1	10	0	0	0
% podíl	65,6	3,1	31,3	0	0	0

Celkem metafor v textu: 32

Celkem metonymií v textu: 0

Celkem synekdoch v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – úcta...jeden z nejvýznamnějších kulturních *statků*; politická *zralost*
 adjektivní – *násilná* odpověď
 slovesná – protivlastenecké záměry *ztroskotaly*; revoluce *se* nejdříve *odehrává* v lidech
 adverbiální

Projev č.3

Na celostátní poradě svazu zaměstnanců měďářského průmyslu

Datum: 7. února 1971

	METAFORA				METONYMIE	SYNEKDOCHA
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální		
Počet celkem v projevu	21	11	17	0	1	0
% podíl	42,9	22,4	34,7	0	100	0

Celkem metafor v textu: 49

Celkem metonymií v textu: 1

Celkem synekdoch v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – prezidentem takové *smečky* Chilanů; vedoucí *kruhy* severoamerického obyvatelstva

adjektivní – *žoldácký* plat; klima *nepřátelské* vůči lidu

slovesná – stávka *by se dotkla* celého Chile; jsme ochotni *rozstřílet* demokracii

adverbiální

Konkrétní příklady metonymií: červený kov (měď)

Projev č.4

První poselství pracujícím Chile

Projev k Mezinárodnímu svátku práce

Datum: 1. května 1971

	METAFORA				METONYMIE	SYNEKDOCHA
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální		
Počet celkem v projevu	36	9	24	1	0	0
% podíl	51,4	12,9	34,3	1,4	0	0

Celkem metafor v textu: 70

Celkem metonymií v textu: 0

Celkem synekdoch v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – *zápal* celých generací; *v rukou* zahraničního kapitálu

adjektivní – *morální i fyziologická* bída; *nejhlubší* vlastenecké zaujetí

slovesná – není nutno *rozbít* starý systém; Chile *zlomilo* zaostalost

adverbiální – *zvu* je *bratrsky*

Projev č.5

V den znárodnění mědi

Datum: 11. července 1971

	METAFORA				METONYMIE	SYNEKDOCHA
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální		
Počet celkem v projevu	45	15	10	1	2	0
% podíl	63,4	21,1	14,1	1,4	100	0

Celkem metafor v textu: 71

Celkem metonymií v textu: 2

Celkem synekdoch v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – podniky v cizích *rukou*; návrh...*nástroj* umožňující hájit tyto zájmy

adjektivní – *duchovní* obzory; *závratné* sumy

slovesná – Měďářská korporace *se zrodila*; Vietnam *získá* mír

adverbiální – *nesmlouvavě* tento program naplnil;

Konkrétní příklady metonymií: červený kov (měď)

Projev č.6

Projev na zasedání valného shromáždění Organizace spojených národů

Datum: 4. prosince 1972

	METAFORA				METONYMIE	SYNEKDOCHA
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální		
Počet celkem v projevu	56	30	12	3	0	0
% podíl	55,5	29,7	11,9	2,9	0	0

Celkem metafor v textu: 101

Celkem metonymií v textu: 0

Celkem synekdoch v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – *panství* menšiny; *propast* mezi bohatými a chudými

adjektivní – *široké* masy; *rozumná* hranice

slovesná – smutná povinnost *nutí*; tato země *sešla* z cesty

adverbiální – *pokoutně* vyvolat chaotickou situaci; ceny *prudce* stouply

Projev č.7

Projev k národu v souvislosti s prohlášením většiny poslanecké sněmovny

Datum: 24. srpna 1973

	METAFORA				METONYMIE	SYNEKDOCHA
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální		
Počet celkem v projevu	16	1	8	0	0	0
% podíl	64	4	32	0	0	0

Celkem metafor v textu: 25

Celkem metonymií v textu: 0

Celkem synekdoch v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – *pevnost* našich politických institucí; *zničit* v *zárodku*

adjektivní – *historická* odpovědnost

slovesná – cílem prohlášení *je pošpinit* naši zemi; povinnost mě *zavazuje*

adverbiální

Projev č. 8

Poslední projev k chilskému národu

Datum: 11. září 1973

	METAFORA				METONYMIE	SYNEKDOCHA
	nominální	adjektivní	slovesná	adverbiální		
Počet celkem v projevu	6	4	4	0	0	0
% podíl	42,8	28,6	28,6	0	0	0

Celkem metafor v textu: 14
Celkem metonymií v textu: 0
Celkem synekdoch v textu: 0

Konkrétní příklady metafor:

nominální – *s písničkou na rtech; lid...tvůrce dějin*

adjektivní – *trpké okamžiky; morální memento*

slovesná – *na křižovatce dějin jsem připraven splatit důvěru; odpověděli věrností (lidé)*

adverbiální

Výsledky dílčí analýzy překladu projevů Salvadora Allendeho:

Při analýze přeložených projevů jsem došla k následujícím výsledkům: ve všech osmi projevech výrazně převládají metafory nominální, stejně jako v původních českých textech. Druhý největší výskyt metafor je v kategorii metafor slovesných. Stejně jako v originále se vyskytuje nejméně metafor adverbiálních. Oproti originálu je celkové zastoupení všech rétorických figur nižší, v kategorii metafor nominálních není rozdíl tak velký jako u metafor verbálních, kde můžeme rozdíl vyjádřit i v řádu desítek.

Překlad metonymií se shoduje s originálem, překladatelé zvolili doslovný překlad „metal rojo“ - „červený kov“.

13. SROVNÁNÍ PROJEVŮ

13.1 Srovnání původních španělských projevů Salvadora Allendeho a jejich překladu do českého jazyka

Na základě výsledků rozboru projevů ve španělském originále a jejich překladu do českého jazyka můžeme konstatovat, že počet rétorických figur ve španělském originále (703 metafory; 4 metonymie) byl značně vyšší než v českém překladu (382 metafory; 3 metonymie).

Podle Touryho teorie o překladu metafor z hlediska výchozího textu je tento jev způsoben použitím tří odlišných překladatelských postupů. Na základě analýzy si překladatel zvolil strategii překladu metafory jiným typem metafory (v našem případě překlad metafor slovesných metaforami nominálními), dále došlo k překladu metafory pomocí nemetaforického výrazu, jelikož v cílovém jazyce neexistoval odpovídající ekvivalent a překladatele nenapadlo řešení v podobě tzv. inovační metafory. V případě, že by metafora vyzněla v cílovém textu příliš exoticky, rozhodl se překladatel, že bude lepší metaforu vynechat. Z hlediska cílového jazyka nedošlo ani k nahrazení výrazu nemetaforického metaforu ani k přidání metafory do textu.

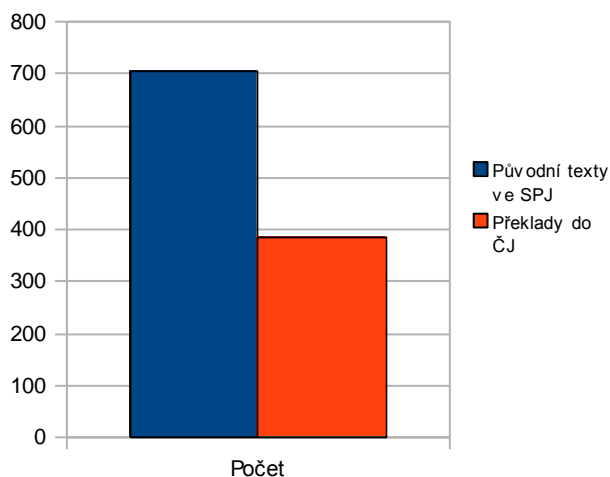
Význam metonymie byl z originálu do překladu přenesen beze změny a byl zachován pomocí doslovného překladu.

Celkově se v originálu i v překladu vyskytovalo více metafor než metonymií, synekdocha nebyla použita ani v jednom projevu. Příčinou je pravděpodobně obecně nižší frekvence užívání těchto dvou druhů rétorických figur z důvodů komplikovanějšího použití.

Při převodu projevů prezidenta Salvadora Allendeho do českého jazyka se překladatel přiklonil k pólu přijatelnosti, snažil se přizpůsobit překlad cílovému příjemci, respektoval jazykové zvyklosti cílového jazyka a kulturní rysy svého domácího prostředí. Nelze opomenout ani vliv obecně rozšířené domněnky týkající se menší expresivnosti projevů v českém jazyce a jejím možném vlivu na překladatele.

Srovnání počtu rétorických figur

Původní texty ve SPJ a jejich překlad do ČJ

Rétorické figury	Počet
Původní texty ve SPJ	707
Překlady do ČJ	385

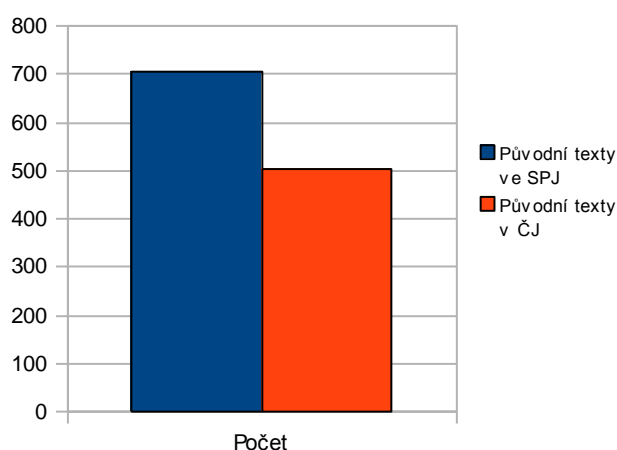
13.2 Srovnání původních českých projevů Ludvíka Svobody a původních španělských projevů Salvadora Allendeho

Na základě výsledků výzkumu lze konstatovat, že na rozdíl od původních českých projevů, v nichž převládají metafory nominální (42,3%), v původních španělských projevech je převaha metafor slovesných (46%). Dalšími nejfrekventovanějšími metaforami v českých projevech jsou slovesné metafory (32,6%), ve španělských projevech metafory nominální (39,5%). V českých projevech je patrný častější výskyt adjektivních metafor (22,1%) oproti španělským projevům (12,5%). Nejméně se vyskytují metafory adverbialní, a to jak v českých (3%), tak i ve španělských projevech (2%). V českých projevech se neobjevila žádná metonymie, v projevech španělských se několikrát opakovalo stejné metonymické spojení (metal rojo).

Srovnáme-li celkový počet metafor v českých (503 metafory) a španělských projevech (703 metafory), dojdeme k závěru, že projevy španělské jsou expresivnější. Ve španělských projevech se navíc vyskytovaly 4 metonymie.

Srovnání počtu rétorických figur

Původní texty ve SPJ a původní texty v ČJ

Rétorické figury	Počet
Původní texty ve SPJ	707
Původní texty v ČJ	503

13.3 Srovnání původních českých projevů Ludvíka Svobody a překladu projevů Salvadora Allendeho do českého jazyka

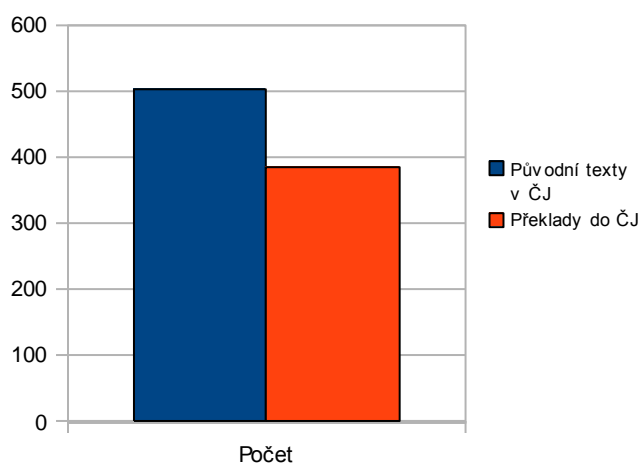
Výsledky výzkumu ukazují, že v obou skupinách textů se nejčastěji objevovaly metafory nominální, přičemž v překladu projevů Salvadora Allendeho lze zaznamenat výraznou převahu tohoto druhu metafor, a to 55% oproti 42,3% v původních českých projevech Ludvíka Svobody. Dále se nejčastěji vyskytovaly metafory slovesné, jejich zastoupení bylo větší v českých projevech (32,6%), zatímco v překladech pouze 23,8%. Počet adjektivních metafor v českých projevech (22,1%) byl nepatrně vyšší než v překladu projevů Salvadora Allendeho (19,4%).

V obou zkoumaných skupinách textů je velmi malé zastoupení adverbiálních metafor, v českých projevech 3% a v překladu 1,3%. V překladu se na rozdíl od původních českých projevů třikrát opakovalo stejné metonymické spojení.

Provedené srovnání prokázalo, že v původních českých projevech je značně vyšší počet metafor (503 metafory) než v překladech španělských projevů (382 metafory), v nichž se objevily také 3 metonymie.

Srovnání počtu rétorických figur

Původní texty v ČJ a překlady do ČJ

Rétorické figury	Počet
Původní texty v ČJ	503
Překlady do ČJ	385

14. ZHODNOCENÍ PŘEKLADU; ZÁVĚR

V závěru diplomové práce nejprve zodpovím otázky, které jsem si vytyčila v úvodu praktické části.

Mohou být rétorické figury ekvivalentně překládány? Odpověď zní ano, v českém jazyce je běžné používání rétorických figur a mohou být ekvivalentně přeloženy. Tento jev je patrný především v politických projevech, které byly pracovními texty pro analýzu v empirické části. Rétorické figura může být politikem využita ve snaze zdůraznit určitý fakt, učinit jej zřetelnějším a podat jej zajímavější formou, aby tak upoutal pozornost posluchače. Při analýze vybraných projevů nejčastěji došlo k překladu jednoho druhu metafory jiným druhem (ve španělských projevech Salvadora Allendeho jednoznačně převládaly metafory slovesné, v překladu se objevilo mnohem více metafor nominálních), popř. nemetaforických výrazem. Důvodem byla snaha překladatele o adaptaci překladu cílovému jazyku a prostředí, přiklonil se tedy k pólu přijatelnosti. Překlad nemetaforickými výrazy, popř. úplné vynechání metafory mělo v překladu za následek výskyt mnohem menšího procenta rétorických figur, než bylo nalezeno v originále. Při překládání metonymií zachovali překladatelé doslovný význam.

Došlo k nivelizaci při překladu projevů Salvadora Allendeho? Ano, při překladu se nivelizace projevila sníženým počtem rétorických figur v jednotlivých projevech. Překladatelé se nesnažili za každou cenu zachovat ekvivalenci a projevy spíše přizpůsobili cílovému adresátovi, tedy pólu přijatelnosti. Důvodem mohla být snaha nepřenášet do překladu rétorické figury, které by v českém jazyce vyzněly příliš exoticky. Na druhé straně je třeba zvážit vhodnost jedné z možných překladatelských strategií, při níž by se překladatelé snažili nevynechat některé cize znějící rétorické figury a pokusili by se nalézt v cílovém jazyce domácí ekvivalent, který by zněl přirozeně, popř. vymyslet metaforu inovační. Je nutné zdůraznit pozitivní fakt, že překladatelé nepoužívali doslovný překlad rétorické figury (kalkování) a nekopírovali strukturu textu.

Poslední otázka nám zodpoví, které druhy metafor se v projevech vyskytovaly nejčastěji. V projevech Ludvíka Svobody převládaly nominální a slovesné metafory. Srovnáme-li originál a překlad projevů Salvadora Allendeho zjistíme, že překladatelé

jednoznačně upřednostnili metafory nominální. Rozdíl mezi celkovým počtem v českých a španělských projevech však není tak značný jako v případě metafor slovesných, jichž se v překladu vyskytuje více jak o polovinu méně než v originále.

Na základě výzkumu jste také došli k závěru, že španělské projevy byly obsahově bohatší na rétorické figury než originální projevy v českém jazyce, to dokazuje větší expresivnost projevů španělských.

V souvislosti s řečnickým stylem a východiskem, které jsme si stanovili v kapitole Řečnický styl, tedy publikací Současná stylistika Marie Čechové musíme konstatovat, že projevy obou prezidentů byly ovlivněny persuzivní funkcí a byly určeny kolektivnímu adresátovi. V případě projevů Salvadora Allendeho byly projevy více poznamenány patosem, jehož míra je ovlivněna několika faktory, a to osobností řečníka, cílem, k němuž řečník směřuje svým projevem, a pochopitelně i tématem projevu. Poslední dva faktory se přizpůsobují posluchači. Vliv mají věcné složky, ale také estetické, tzn. časté používání metaforických vyjádření, rétorických figur, intenzifikační funkci má rovněž opakování slov i větných celků.¹⁰⁴

Co se týká specifik souvisejících s politickými projevy obecně, pro jejichž analýzu jsem si zvolila publikaci Jazyk, média a politika, můžeme v projevech Ludvíka Svobody i Salvadora Allendeho pozorovat logickou výstavbu, která zahrnuje úvod, střed a závěr, také uspořádání jazykových prostředků a častý výskyt rétorických figur nasvědčuje agitačnímu charakteru projevů. Kromě rétorických figur je také využíváno časté opakování určitých faktů, které má za důsledek automatizaci klíčových informací u posluchače, které chce politik zdůraznit. Tropý v analyzovaných projevech mají za cíl ozvláštnit celý text, zesílit intenzitu výroku, popř. stavět do protikladu některá fakta.¹⁰⁵

V kapitole Přeložitelnost tropů jsem analyzovala projevy na základě teorie Gideona Touryho a výsledky této analýzy prokázaly, že z hlediska výchozího textu nejčastěji došlo k vynechání metafory nebo překladu jednoho druhu metafory jiným typem metafory. Z pohledu cílového textu pak překladatelé nevolili ani jednu z následujících překladatelských strategií, tedy přidání metafory nebo nahrazení nemetaforického výrazu výrazem metaforickým.¹⁰⁶

76)

104 Čechová Marie a kolektiv. Op.cit., 2008, str. 285

105 Čmejrková, Světlá; Hoffmannová Jana. Op.cit. 2003, str. 26

106 Toury, Gideon. Op.cit.

RESUMÉ

On the basis of elaboration of the practical part which is based on the theoretical knowledge described in the first part of the diploma work we can make the following deduction.

Rhetorical figures can be translated in an equivalent way. The analysis of the selected political speeches has shown that one kind of metaphor was translated most often by another kind of metaphor (in the Spanish political speeches verbal metaphors prevailed but in the translation into the Czech language nominal metaphors dominated). The reason of this translation strategy was the intention of the translator to adapt the translation to the target language and background, and that is why he inclined towards the pole of acceptability. In many cases metaphors were either left out or translated by a non-metaphorical expression, which resulted in the occurrence of lesser percentage of rhetorical figures in the translation than in the original. Thus when translating the political speeches, levelling occurred. In the original Czech political speeches nominal and verbal metaphors occurred most often, in the translation of the Spanish political speeches into the Czech language the most frequent metaphors were the nominal ones and in the original texts verbal metaphors prevailed.

On the whole, the Spanish political speeches were more expressive than the Czech ones.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:

Allende, Salvador: *Výbor z projevů 1970-1973*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1976.

Bajger, Kryštof: *Španělsko-české idiomatické vazby*. Ostrava: Impex, 2008.

Braun, Roman: *Umění rétoriky*. Praha: Portál, s.r.o., 2009.

Borges, Jorge, Luis: *Ars Poetica*. Praha: Mladá fronta, 2005.

Čechová, Marie a kolektiv autorů: *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: ISV nakladatelství, 2000.

Čechová, Marie; Krčmová, Marie; Minářová Eva: *Současná stylistika*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008.

Černý, Ivan: *Dějiny lingvistiky*. Olomouc: Votobia, 1996.

Čmejrková, Světlá; Hoffmannová, Jana: *Jazyk, média a politika*. Praha: Academia, nakladatelství AVČR, 2003.

Dubský, Josef: *Základy španělské lexikologie pro překladatele a tlumočníky*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977.

Del Aguila, Rafael: *Manual de Ciencia Política*. Madrid: Editorial Trotta, 1997.

Estébanez Calderón, Demetrio: *Diccionario de términos literarios*. Madrid: Alianza Editorial, S.A, 2004.

Foronda, Eladio Pascual a kolektiv: *El pequeño Larousse ilustrado*. Barcelona: SPES Editorial, 2005.

García Barrientos, José Luis: *Cuadernos de lengua española 56. Las figuras retóricas. El lenguaje literario 2*. Madrid: Arco Libros, S.L., 2000.

Gómez Torrego, Leonardo: *El léxico en el español actual: uso y norma*. Madrid: Arco Libros, 1995.

Heywood, Andrew: *Politologie*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, s.r.o., 2004.

Heywood, Andrew: *Politické ideologie*. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2005.

Chalupa, Jiří: *Dějiny Argentiny, Uruguaye, Chile*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

Chalupa, Jiří: *Chile*. Praha: Nakladatelství LIBRI, 2006.

Knittlová, Dagmar: *Funkční styly v angličtině a v češtině*. Olomouc: Nakladatelství Rektorát Univerzity Palackého v Olomouci, 1990.

Knowless, Murray; Moon, Rosamund: *Introducing Metaphor*. London: Routledge 2006.

Kolektiv autorů: *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002.

Kolektiv autorů pod vedením Jiřího Krause: *Nový akademický slovník cizích slov A-Ž*. Praha: Academia, nakladatelství AVČR, 2005.

Kraus, Jiří: *Rétorika v dějinách jazykové komunikace*. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1981.

Kraus, Jiří: *Rétorika v evropské kultuře*. Praha: Academia, nakladatelství AVČR 1998.

Kraus, Jiří: *Rétorika a řečová kultura*. Praha: Univerzita Karlova v Praze - Nakladatelství Karolinum, 2004.

Kunc, Jiří: *Salvador Allende*. Praha: Horizont, 1987.

Langer, Antonín: *Úspěch veřejné promluvy. Kapitoly z rétoriky*. Praha: Nakladatelství FORTUNA, 1993.

López Eire, Antonio: *Cuadernos de lengua española 39. Retórica clásica y teoría literaria moderna*. Madrid: Arco Libros, S.L., 2002.

Levý, Jiří: *Umění překladau*. Praha: Ivo Železný, nakladatelství a vydavatelství, spol.s.r.o., 1998.

Mathesius, Vilém: *Jazyk, kultura, slovesnost*. Praha: Odeon, 1982.

Newmark, Peter: *A textbook of translation*. London: Longman, 2004.

Popovič, Anton: *Preklad a výraz*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.

Rabadán, Rosa: *Equivalencia y traducción*. León: Universidad de León, 1991.

Romualdovič Lavreckij, Josif: *Salvador Allende*. Praha: Mladá Fronta, 1977.

Svoboda, Ludvík. *Cestami života*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2009.

Toury, Gideon. *Descriptive Translation Studies and beyond*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1995.

Trost, Pavel. *Studie o jazycích a literatuře*. Praha: Nakladatelství TORST, 1995.

ČLÁNKY:

Van den Broeck, Raymond. The Limits of Translatability Exemplified by Metaphor Translation, *Poetics today*, Vol. 2 (1981), No. 4, str. 73-87.

INTERNETOVÉ ZDROJE:

Suja, Miroslav: Není levice jako levice. Latinská Amerika mezi Chávězem a Lulou. *Miroslav Suja estranky* [on-line]. 23. ledna 2009. Dostupné z http://www.miroslavsuja.estranky.cz/clanky/mezinarodni-politika/neni-levice-jako-levice_-_latinska-amerika-mezi-chavezem-a-lulou-.html [cit. 15. listopadu 2010].

Pražský Hrad: Prezidenti v minulosti. Ludvík Svoboda. Hrad [on-line]. Dostupné z <http://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/prezidenti-v-minulosti/ludvik-svoboda.shtml> [cit. 20. prosince 2010].

Romera, Ángel: La retórica y la creación de textos. *Retorica libro de notas* [on-line]. Dostupné z <http://retorica.librodenotas.com> [cit. 19. listopadu 2010]

Brevik, Nina Elin: Translation theory with regards to translating metaphors. *PROZ The translation workplace* [on-line]. 24. května 2008. Dostupné z <http://www.proz.com/translation-articles/articles/1831/> [cit. 28. prosince 2010]

Newmark, Peter: *About Translation, Multilingual Matters*. Universidad de Antioquia. [on-line]. Dostupné z http://docencia.udea.edu.co/TeoriaTraduccion/comunicativo/peter_eng.htm [13. prosince 2010]

Allende Gossens, Salvador: Discursos. *Salvador Allende* [on-line]. Dostupné z http://www.salvador-allende.cl/Discursos/discursos_lista.html [cit. 2. ledna 2011]

PŘÍLOHY:

NEJDŮLEŽITĚJŠÍ FAKTA ZE ŽIVOTA SALVADORA ALLENDEHO

Salvador Isabelino del Sagrado Corazón de Jesús Allende Gossens se narodil 26. června 1908 ve Valparaísu v rodině advokáta ve státních službách. Salvador Allende, přezdívaný Chicho, byl nadaný žák a později vynikající student, a to i přes velmi časté změny škol, které navštěvoval v různých městech jako např. v Tacně, Iquique či Santiagu. Důvodem bylo časté stěhování rodiny. V letech 1920-1925 studoval na lyceu ve Valparaísu, kam se s rodiči posléze vrátil. Již na střední škole snil o tom, že jednou bude prezidentem.

V mládí byl Salvador Allende výrazně ovlivněn anarchistou Juanem Demarchim, který prosazoval myšlenku revoluce ve společnosti. Allende věnoval velkou pozornost válečným tažením Chile a zajímala ho rovněž problematika občanské války v roce 1891. Velmi obdivoval jejího hrdinu Balmacedu, který se stal jeho vzorem.

Allende byl fyzicky zdatný, ovládal jízdu na koni a byl považován za odvážného člověka.

V myslí Allendeho se kromě plánů a představ týkajících se jeho vlastní budoucnosti rýsovaly i obecnější teorie související s úvahami o dělnickém hnutí, které se podle jeho názoru mělo vymanit z podřízeného postavení ve vztahu ke středním vrstvám a buržoazii. V osmnácti letech Allende vstoupil do aktivního politického života. Po absolvování základní vojenské služby v jezdeckém pluku začal studovat medicínu na lékařské fakultě Chilské univerzity v Santiagu. V roce 1927 jej zvolili předsedou studentského střediska lékařské fakulty, zde řídil debaty o sociálních aspektech lékařství a politice, v této době také intenzivně četl knihy o socialismu a díla klasiků marxismu. Patřil k vynikajícím, i když do značné míry ironickým řečníkům.

V roce 1929 byl Allende uveden do zednářské lóže a o něco později založil spolu s dalšími studenty skupinu Avance zaměřenou na boj proti diktatuře Carlose Ibáñeze. V roce 1930 se stal místopředsedou Studentské federace Chile. Při jedné ze stávek byl jako hlavní řečník zatčen a deportován na Malý sever. V souvislosti s tím jej dočasně vyloučili z univerzity. V roce 1931 byl vyloučen také z organizace Avance, neboť nesouhlasil s názory ostatních členů, která chtěli v období krize vytvářet sověty dělníkům. V roce 1932 Allende

úspěšně dokončil studium a po promoci se vrátil do Valparaísa, kde začal pracovat jako patolog. V dubnu 1933 se stal spoluzakladatelem Chilské socialistické strany a pak i jejím krajským tajemníkem ve Valparaísu. Po návratu z vyhnanství v Caldeře, kam byl poslán v červenci 1935 po Alessandriho zásahu proti lidovým organizacím, se Allende stal předsedou koalice Lidové fronty ve Valparaísu. Poté následovala jeho úspěšná kandidatura do poslanecké sněmovny (za volební obvod Valparaíso a Quillota), kde podporoval zákony ve prospěch matek a dětí, organizoval osvětu a snažil se pomáhat oblastem zasaženým zemětřesením.

Ve věku 31 let byl jmenován ministrem zdravotnictví ve vládě Aguirra Cerdy a také vydal knihu Zdravotnictví a realita Chile. Změny nastaly i v jeho osobním životě, v roce 1940 se oženil s Hortensíí Bussi Soto.

Při výčtu jeho funkcí je třeba zmínit i fakt, že Allende působil jako senátor, a to v letech 1945, 1953 a 1961.

V prezidentských volbách v r. 1952 prohrál, ale o rok později uspěl v parlamentních volbách a v roce 1956 se stal generálním tajemníkem Fronty lidové akce (FRAP). V padesátých letech Allende rovněž často cestoval, navštívil SSSR, Čínu a Kubu.

Jeho úsilí stát se prezidentem však nebylo korunováno úspěchem ani v následujících dvou volebních obdobích, a to v roce 1958, kdy zůstal Allende těsně za Alessandrim, a v roce 1964, kdy zvítězil E. Frei. Velké vypětí se podepsalo na jeho zdraví, v roce 1969 jej postihl lehký infarkt. Přesto se rozhodl v roce 1970 již počtvrté pro prezidentskou kandidaturu. Ve své kampani kladl důraz na skoncování s imperialismem a na zavedení socialismu. 24.října 1970 získal Salvador Allende v parlamentu na společné schůzi poslanců a senátorů 153 ze 195 hlasů. Poprvé v dějinách se tak dostal marxistický kandidát v demokratické zemi západního civilizačního okruhu do funkce prezidenta, aniž by volby byly zmanipulovány. Většinu podnikatelů zachvátila panika, mnozí odešli do zahraničí, čímž došlo k úniku kapitálu a poklesu akcií na burzách.

Po svém zvolení Allende neodvolal žádného z generálů. V roce 1971 jmenoval na jedno z volných generálských míst Augusta Pinocheta. Allendova situace byla komplikovaná, a to jak uvnitř státu, kde na něho kladli velké nároky související se zlepšením úrovně průmyslu, zemědělství, vytvářením pracovních příležitostí apod., tak i v rámci zahraničních vztahů. Tehdejší americký prezident Nixon zvažoval různé způsoby postupu proti Allendeho vládě, včetně ekonomického nátlaku i organizování vojenského převratu. Jirí Chalupa uvádí ve své knize „Chile“ v kapitole „Tragédie socialistického snílka“, jak Allendeho nazval, že jeho problém tkvěl v odhodlání uskutečnit svůj program za každou cenu a vytvořit lidový

parlament a socialistický stát při respektování buržoazní ústavy z roku 1925. S radikální socialistickou politikou jeho strany nesouhlasily dvě třetiny obyvatelstva.¹ V roce 1973 nastoupila již skutečná krize, kdy se proti Allendeho vládě začali bouřit i pracující. Objevily se problémy v průmyslové i zemědělské sféře, docházelo ke stávkám, demonstracím a sabotážím, v obchodech byl nedostatek zboží, finanční problémy zasáhly i zdravotnický sektor. Také hospodářská blokáda ze strany USA způsobila chilské ekonomice vážné škody.² Parlamentní opozice vetovala všechny prezidentovy návrhy. Allende reagoval vydáváním výjimečných dekretů. Na jaře 1973 vládla ve všech armádních složkách Chile pučistická nálada. V parlamentních volbách v březnu 1973 dosáhla Lidová fronta 43,7%, Allende reorganizoval vládu, utvořil čistě civilní kabinet a předložil Lidové frontě dvě možnosti řešení politické situace: všeobecné referendum o politické reformě a hospodářském programu Lidové fronty nebo dohoda s křesťanskou demokracií. První alternativa nebyla přijata, k druhé se Lidová fronta vyjádřila velmi nejasně. Navzdory informacím o spiklenecké činnosti některých důstojníků se Allende neodhodlal zasáhnout a patrně celou situaci podcenil. Generál Pinochet začal konspirovat proti Allendeho vládě již v r. 1972 a připravoval se k jejímu svržení. V červenci 1973 se situace vyhroutil, masové stávky proti Allendeho vládě se zúčastnili např. i horníci z měděných dolů, finančně podporovaní pravíci. Allende povolal do vlády vojáky a vrchní velení armády svěřil Augustu Pinochetovi. Allende se chystal uspořádat referendum, což by pučistům značně zkomplikovalo plány. 11.zář 1973 v šest hodin ráno dostal prezident Allende zprávy o vzpouře námořnictva, v devět hodin téhož dne pak přišla zpráva o ustavení vojenské junty v čele s generály Pinochetem, Merinou, Leighem a Mendozou. Allende cítil velké zklamání, neboť to byli lidé, na něž se spoléhal. Byl však odhodlán neustoupit, neopustit La Monedu a odmítl letadlo, kterým mohl odletět s rodinou z Chile. Nehodlal již mluvit se zrádcem Pinochetem, vyzval však pučisty, aby zastavili masakr civilistů. Allendeho nezastrašil ani nálet bombardérů na prezidentský palác La Monedu, který bránil se samopalem v ruce a v jeho hořících troskách zahynul přibližně dvě hodiny po poledni. Okolnosti jeho smrti nebyly zcela objasněny, ale velmi pravděpodobná je verze, která tvrdí, že spáchal sebevraždu, stejně jako jeho životní vzor prezident Balmaceda.

1 Chalupa, Jiří: Chile. 2006 , str. 86

2 Chalupa, Jiří. Op.cit., 2006, str. 86

LUDVÍK SVOBODA

Ludvík Svoboda se narodil v roce 1895 v Hroznatíně. Ve Velkém Meziříčí získal agronomické vzdělání. Bojoval v první světové válce a v roce 1916 vstoupil do československých legií, v roce 1921 poté vstoupil do nově se formující československé armády. Kromě vojenské kariéry se věnoval i pedagogické dráze poté, co složil státní zkoušku z maďarštiny a začal vyučovat na Vojenské akademii v Hranicích. V roce 1934 byl po povýšení do hodnosti podplukovníka převelen do Kroměříže. Za mobilizace v roce 1938 byl velitelem náhradního praporu a mobilizačním referentem pluku, po mobilizaci se stal velitelem polního praporu v pohraničí. Za okupace organizoval vojenský odboj v rámci Obrany národa a jako vůdčí osobnost a hlavního představitele československého odboje jednoznačně označoval dr. E. Beneše. Po porážce Polska se se svými vojáky přesunul na území okupované Rudou armádou a vystupovali zde pod statutem vojenské internace, v rámci něhož mohli provádět vojenský výcvik i držet služby. Byl jednatelem ve věci přesunu vojáků ze SSSR do Francie. Usiloval o rozvíjení česko-sovětských kontaktů, vojenských misí a vytvoření vojenské jednotky na území SSSR. Tyto snahy usnadnily uzavření dohody o československo-sovětské vojenské spolupráci, která byla oficiálně uzavřena dohodou spojenecké smlouvy 18.7.1941. Tento krok pomohl ke zvýšení prestiže československé exilové vlády v Londýně.

Je důležité zmínit, že velká část rodiny Ludvíka Svobody se podílela na odbojové činnosti, za všechny jmenujme manželku Irenu, syna Miroslava a dceru Zoe. Jejich činnost však byla prozrazena, manželka a dcera utekly a byly nuceny se ukrývat do konce druhé světové války. Osud syna Miroslava a dalších členů rodiny zapojených do odboje byl tragický – byli popraveni, matka paní Ireny byla otrávena plynem, ostatní příbuzní byli vězněni.

V roce 1948 byl Ludvík Svoboda jmenován ministrem národní obrany první československé vlády. S tehdejšími prezidentem E. Benešem sdílel názor, že armáda nesmí zasahovat do vnitřního politického vývoje země. Přestože byl aktivním členem Komunistické strany Československa, i on se ocitl v 50. letech, kdy probíhaly nejrůznější procesy, v nemilosti a byl odvolán ze svých funkcí, v roce 1952 byl dokonce zatčen z důvodu podezření z plánování vojenského převratu. Šlo však o vykonstruované obvinění. Po zásahu válečných velitelů z Moskvy bylo obvinění staženo. V té době se věnoval JZD hospodářství ve svém rodišti. V roce 1954 se dočkal rehabilitace ze strany Chruščeva. Poté působil jako velitel na Vojenské akademii velitelského zaměření v Praze, byl poslancem Národního shromáždění a věnoval se dalším činnostem.

Ludvík Svoboda byl levicový politik a zastával myšlenku slovanské vzájemnosti, i proto se přikláněl ke spolupráci se SSSR.

Ve zlomovém roce 1968 byl zvolen prezidentem ČSSR. Nebyl členem politických orgánů Komunistické strany a usiloval o demokratizaci společnosti a rehabilitace osob nespravedlivě souzených v politických procesech.

Po invazi vojsk Varšavské smlouvy do ČSSR se vyslovil proti této vojenské akci a odmítl invazi politicky podpořit či vyjádřit souhlas s postupem sovětské vlády. Jeho prezidentská činnost však byla v období normalizace a posilování pozice KSČ ve státě omezena. Přesto ale podporoval zahraniční styky s nejrůznějšími zeměmi a snažil se o rozvoj mnoha ekonomických projektů. Politická iniciativa se zrcadlí ve federativním uspořádání republiky, které podepsal v říjnu 1968 v Bratislavě.

Přestože byl v roce 1973 opětovně zvolen do funkce prezidenta, vleklá nemoc mu nedovolila vykonávat prezidentské povinnosti naplno. Nebylo mu povoleno podat demisi z politických důvodů.

Ludvík Svoboda zemřel 20.9.1979 ve věku 84 let.

SOCIALISMUS (A.Heywood)

Charakteristika socialismus a pronikání této ideologie do zemí Latinské Ameriky

Slovo „socialistický“ pochází z latinského sociare, tedy sdružovat se nebo sdílet. Pokud je známo, poprvé se objevilo 1827 v Británii v jednom čísle časopisu Co-operative Magazine.¹ Jako ideologie byl socialismus tradičně definován svým odporem ke kapitalismu a snahou zajistit jeho humánnější a sociálně hodnotnější alternativy. Jádrem socialismu je pohlížení na lidi jako na společenské tvory, které spojuje společné lidství. Pozornost se tak obrací na to, nakolik je identita jednotlivce utvářena sociální interakcí a členstvím ve společenských skupinách a kolektivních formacích. Proto před konkurencí upřednostňují socialisté spolupráci. Ústřední a podle některých autorů charakteristickou hodnotou socialismu je rovnost, zejména rovnost sociální. Socialisté zastávají názor, že sociální rovnost je hlavní zárukou stability a soudržnosti společnosti a že osvobozuje, a to v tom smyslu, že uspokojuje materiální potřeby a je základem rozvoje osobnosti. Socialismus se však rozpadá do až udivující škály směrů a konkurujících si proudů. Rozdíly mezi nimi se týkaly jak „nástrojů“ (jak by se k socialismu mělo dospět), tak „cílů“ (jak by budoucí socialistická společnost měla vypadat). Například komunisté obvykle prosazovali revoluci a kapitalismus se snažili nahradit beztřídní společností, založenou na společném vlastnictví.

Demokratičtí socialisté čili sociální demokraté se naopak přikláněli ke gradualismu a kapitalistický systém chtěli reformovat či „humanizovat“ zmenšováním sociálních nerovností a odstraňováním chudoby.²

Socialismus je tedy ideologie, která se vyznačuje specifickým souborem myšlenek, hodnot a teorií, z nichž nejdůležitější jsou pospolitost, spolupráce, rovnost, politika tříd a společné vlastnictví.

Ve 20.století začaly myšlenky socialismu pronikat do zemí Afriky, Asie a Latinské Ameriky. Mnohé z těchto zemí měly jen sporadické zkušenosti s průmyslovým kapitalismem a socialismus se tam často zrodil spíše z boje protikoloniálního než třídního. V Jižní a Střední Americe se v 60. a 70.letech snažili socialističtí revolucionáři bojovat proti vojenským diktaturám, o kterých se často mělo za to, že se podrobují zájmům amerického kapitalismu.³

Atmosféra v zemi byla velmi napjatá, pravice se snažila zabránit nástupu socialismu, mezi podnikateli a velkostatkáři zavládla panika, docházelo k úniku kapitálu ze země, poklesu

cen akcií na burzách, mnozí lidé se rozhodli pro odchod do zahraničí. Jak uvádí Jiří Chalupa ve své publikaci Chile „i pro mnoho Allendeho sympatizantů bylo koneckonců záhadou, jakým kouzelnickým trikem se prezidentovi podaří naplnit program – vytvoření „lidového parlamentu“ a socialistického státu – při respektování veskrze „buržoazní“ ústavy z roku 1925.“⁴ Na druhé straně je třeba zmínit, že Allende se nikdy, ani v soukromí, nezmínil o tom, že by hodlal v zemi zrušit svobodné volby a pokusit se držet moc nedemokratickými prostředky. Problém spočíval v Allendeho zarputilém odhodlání realizovat svůj volební program stůj co stůj. Bylo to značně překérní situace, když strana s pouhými 36,3 % hlasů začala provádět radikální socialistickou politiku v zemi, kde je dvě třetiny obyvatelstva odmítaly. Ekonomika byla podřízena poměrně striktní státní kontrole, znárodněny byly doly (vznikl státní těžařský monopol Enacar), zahraniční banky, radiokomunikace i velké průmyslové podniky. Pozemková reforma se rozběhla nevídaným tempem – přes 2 miliony hektarů vyvlastněným jenom v roce 1971, celkově Lidová fronta za tři roky zestátnila přes 5 milionů hektarů soukromých pozemků. Mimo její oficiální rámec probíhalo i nezákonné a násilné zabírání „velkostatkářské“ půdy, často za asistence ozbrojených levicových aktivistů.

Některé Allendeho vize byly poněkud idealistické, například udržet v chodu znárodněné doly bylo velmi složité, neboť v zemi chyběl kapitál na investice a ze země odešli američtí specialisté, které neměl kdo nahradit. Velmi kontroverzní byla Allendeho snaha přerozdělit národní bohatství ať již cestou vyšších daní bohatých, neúměrného zvyšování platu zaměstnanců či státní kontrolou cen základních potravin. Allendeho vláda se snažila investovat velké množství finančních prostředků do resortu zdravotnictví a školství. V Chile se společnost rozdělila do dvou nesmiřitelných táborů, mezi nimiž panovala obrovská nenávisť.

V Chile se v roce 1970 stal první demokraticky zvolenou marxistickou hlavou státu Salvador Allende Gossens. V roce 1974 zde došlo k převratu podporovanému CIA, při kterém byl Allende svržen. Bezprostředně po smrti Allendeho rozpoutal pučista generál Augusto Pinochet nelítostnou perzekuci jeho přívrženců.

1 Heywood, Andrew.: *Politické ideologie*. 2005, str. 117

2 Heywood, Andrew. Op.cit., 2005str. 117

3 Heywood, Andrew. Op.cit., 2005, str. 119

4 Chalupa, Jiří: Chile. 2006, str. 86

